

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

ОСНОВНО ШКОЛСТВО
У ПОЖАРЕВЦУ,
1815-1882.

Пожаревац, 2017.

ОСНОВНО ШКОЛСТВО У ПОЖАРЕВЦУ, 1815-1882.

Издавач:

Историјски архив Пожаревац
www.arhivpozarevac.org.rs
info@arhivpozarevac.org.rs

Едиција „Изложбени каталози“
Каталог 25

За издавача:

Др Јасмина Николић, директор

Главни и одговорни уредник:

Др Јасмина Николић

Аутор изложбе и каталога:

Наташа Милошевић Дулић

Сарадник на изложби:

Слободанка Цветковић

Организација и визуелизација изложбе:

Историјски архив Пожаревац

Техничка подршка:

Милан Станковић, мр.
Мирјана Степановић
Даница Николић
Саша Трифуновић

Припрема и штампа каталога:

NEWPRESS Смедерево

Тираж: 300

ISBN: 978-86-84969-86-8

2017. © Историјски архив Пожаревац

Штампање каталога изложбе и поставку изложбе омогућио је Град Пожаревац.

Каталог изложбе је објављен поводом обележавања
285 година основног школства у Пожаревцу.

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Изложбени каталози
Каталог 25

Наташа Милошевић Дулић

**ОСНОВНО ШКОЛСТВО
У ПОЖАРЕВЦУ,
*1815-1882.***

Пожаревац, 2017.

ОСНОВНО ШКОЛСТВО У ПОЖАРЕВЦУ, 1815-1882.

ОСНОВНО ШКОЛСТВО У ПОЖАРЕВЦУ, 1815-1882.

Образовање је један од најважнијих сегмената модернизацијског процеса и носиалац друштвеног развоја државе. У том смислу су и после Првог и после Другог српског устанка чињени напори у правцу унапређења школства. Без обзира што су се током историје смењивали владари, сви они су били свесни оптерећења који је при развоју чинила неписменост. То није била једини, али свакако јесте једна од важнијих сметњи која је успоравала развитак Србије тог доба. Неписменост је била логична последица вишевековног ропства и привредне неразвијености, заосталости и аграрног карактера друштва у коме је доминирало сељаштво као друштвена категорија. Било је јасно да се неписмени српски народ не може сам извући из заосталости. Зато се започиње и развија школовање младих генерација, чиме се постављају нови темељи културног и просветног преображаја српског народа.

Падом средњевековне Србије под Турску власт 1459. године заустављен је развој за оно доба високе српске просвете и културе. Мада и за време робовања српски народ није остао без школа, оне су се одржавале само под окриљем манастира. Нешто живља тежња за обновом просвете јавила се у 18. веку. Северни крајеви данашње Србије током 18. века били су наизменично под турском и аустријском влашћу.¹ За време аустријске окупације ових крајева од 1718-1739. године митрополит Српске православне цркве, са седиштем у Сремским Карловцима, слао је на терен лица чији је задатак био прикупљање података о црквама, манастирима, свештеницима, црквеним добрима.² Први писани траг о постојању школе на територији града Пожареваца потиче из 1733. године, када је Максим Ратковић, егзарх београдског митрополита Вићентија Јовановића, управо из овог разлога извршио визитацију северне Србије и том приликом утврдио да на целој овој територији постоје само три школе и то у

Београду, Гроцкој и Пожаревцу.³ У извештају се каже да су у Пожаревцу с десне стране цркве биле: „келије идјеже бабе калојерице живут црквно, од плоти од древа состројано готово да се оборит, покров од ћерамиде... Под тим же истим покровом малена школа, могу се вмјестити за 30 дјетеј, на средини једин стар астал, од вњежду около њега клупе ординар, слабе. Дувари и покров весма слаби. Поред сија школи под покровом исти дувар раздјелио једина келијица кухином, идјеже магистер стојит и покој свој имат.“⁴ Сву бригу о школама водио је београдски митрополит. Од народа је сакупљана уобичајена милостиња-добровољни прилог за школе. Митрополит је наредио црквеним таторима да по народу купе прилог за школе, а у црквама да се држи „кутија школнаја“. Свештеницима је дато у дужност да на погребима, крштењима, славама, венчањима и другим црквеним светковинама и обредима скупљају прилоге за школе. Настава је почињала учењем азбуке, распознавањем облика слова, и учењем њихових имена. Када би ђаци изучили азбуку – бекавицу по именима слова, редом унапред и натрашке прелазило се на учење срицања по слоговима и најзад на читање помоћу срицања. Учење слова и срицање вршило се на буквару, уколико га је било, или на некој другој црквеној књизи, најчешће на чаславцу. Као читанка служио је псалтир. Процес овог елементарног учења читања трајао је 2, 3, 4 и више година. То је било само учење читања, док је писање захтевало засебне студије. Писање је дуго сматрано као споредно. Хартије није било довољно. Писало се на дашчици превученој танким слојем воска.⁵ У другој половини 18. века почиње се више неговати писање. Током 18. века, све чешће су се по школама сретали и руски буквари, док се углавном учио српскословенски језик – србуља. Просветитељске идеје 18. века које су захватиле Европу

1 Ж. Ђорђевић, *Школе у Србији 1700-1850*, Београд, 1935, 6.

2 Г. Орлов, *Фрајменаш шефтиера пожаревачкој егзархаши из 1735. год.*, Народни универзитет у Пожаревцу, Пожаревац, 1957, 2.

3 М. Манојловић, *Пожаревац од турске касаве до српске вароши 1804-1858*, Народни музеј, Пожаревац, 2005, 140.

4 В. Јеремић, *Од ексарха Максима до наших дана у*: „Двестапедесет година Оновне школе „Доситеј Обрадовић“, Пожаревац, 1983, 6.

5 Ж. Ђорђевић, *нав. дело*, 9.

међу Србе стижу тек у другој половини 18. века, али пре свега код Срба с оне стране великих река. Под њиховим утицајем тамо су се постепено мењала схватања образованих Срба о улози школе и просвете у народном животу. Следећи помен школе у Пожаревцу је тек 1790. године, када је учитељ ове школе дошао из Аустрије.⁶

РАЗВОЈ ОСНОВНИХ ШКОЛА У ПОЖАРЕВЦУ ОД ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА ДО ПРОГЛАШЕЊА КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

Током Првог српског устанка, уз борбе, с првим дахом слободе, јављају се и тежње за просветом и оснивањем школа. Већ у току устанка постављају се нови темељи културног и просветног преображаја српског народа. Највише се радило на отварању нових школа, јер је било јасно да се неписмени српски народ не може сам извући из заосталости. У вези са тим Вук Караџић је записао: “за владања Црнога Ђорђија, биле су постављене школе готово по свим варошима и градовима и пође којим селима”. Долазак Доситеја Обрадовића и Ивана Југовића, професора карловачке гимназије, знатно је допринео савременој организацији школства и побољшању садржаја наставе.⁷ Зна се да су 1808. године постојале школе у Смедереву, Пожаревцу, Крагујевцу, Ваљеву, Шапцу, Паланци, Руднику, Јагодини, Свилајци, Остружници, Коларима, Орашцу, Чумићу, Луњевици, Ћићевцу итд.⁸ Карађорђе је препознао значај организовања просвете и школства. У том смислу је и у нацрту из 1805. године о Правитељствујушћем совјету као највишој државној власти, предвиђено да једно од шест попечитељстава буде Попечитељство просвештенија. Дужност овог попечитељства била би: “Да носи бригу за свјашчанство и просвештеније вилаетско... Под њим да буду манастири, цркве, школе, учитељи, све и што к воспитанију треба...”⁹ Већ 1807. године за директора свих школа постављен је Доситеј Обрадовић, који ће 1811. године, по прерастању Правитељствујушћег совјета у праву владу, бити именован за првог попечитеља просвештенија. Ово представља кључни моменат у преузима-

њу улоге државе од цркве у развоју просвете. Црква је до тада била организатор и носилац просвете, а од тада је то постала држава. Актом Попечитељства од 11. септембра 1811. године, који представља први школски пропис, одређује се да су “имале” школе троразредне и у њима се учило: у првом разреду буквар, у другом часловац и у трећем псалтир “с катихизма поученијем, пјенијем и численицом” (рачунициом). Одређује се трајање школске године, а на крају се полаже испит пред родитељима и гостима. Школе су биле правителствене, нахијске, општинске и приватне. Учители су плаћани делом у новцу, а делом у природи и то обавезно погодбом, а били су ослобођени пореза и кулука. Издржавање школа је значило бригу о учитељу, згради и огреву. Школска зграда је била обична сеоска или варошка кућа, већа или мања, зависно од броја љака. Имала је по једну собицу за стан учитеља. Зграду је обично давао какав добронамерни богатији домаћин или ако је реч о сеоској школи правили су је сами сељаци добровљним кулуком. Огрев је даван у природи. Никаквог школског намештаја није било у прво време, већ су деца седела по поду по асурама¹⁰. Овај најважнији акт Попечитељства просвештенија разаслат је у све крајеве ослобођене Србије. Акт је садржао обавештења која Попечитељство тражи од нахијских старешина о школама, а њиме су достављене и инструкције о раду у школама и понашању учитеља. Од нахија се тражило да обавесте Попечитељство о томе где постоје школе, колико у свакој има љака, ко су учитељи поименце и шта се у школама учи. Наредба је представљала први наставни план. По овој наредби учители су били обавезни да “почитују добре народне обичаје свога краја, а рђаве да искорењују, да раде на благонаравију света”¹¹.

Конкретно у Пожаревцу школа је била општинска и учитељ и школске дажбине плаћане су од школског имања.¹² За време Првог српског устанка у Пожаревцу су били пошта, магистрат и школа.¹³

6 Д. Михајловић, *Пожаревачки алманах*, Отворена књига, Пожаревац, 1957, 39.

7 Б. Стојковић, *Европски културни идентитет*, Просвета, Ниш, 1993, стр. 57.

8 Ж. Ђорђевић, *нав. дело*, 17.

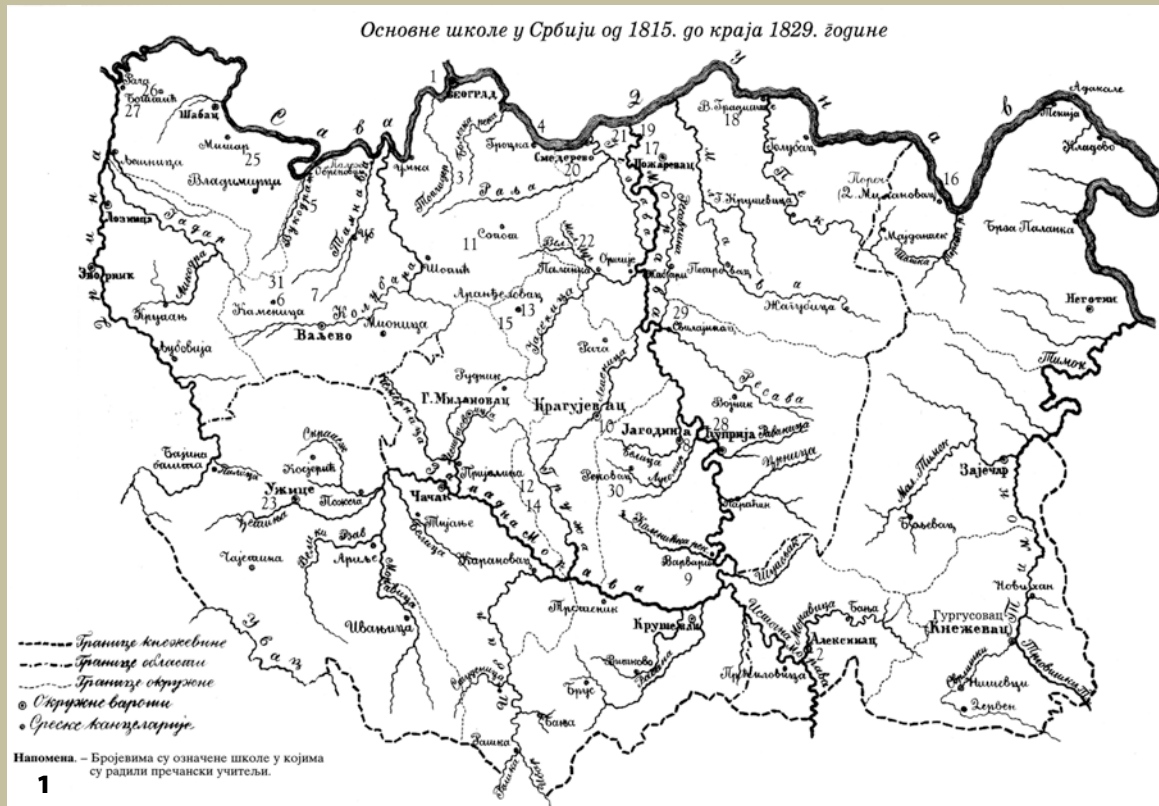
9 С. Ћунковић, *Школство и просвета у Србији у XIX веку*, Педагошки музеј у Београду, Београд, 1971, 6.

10 Ж. Ђорђевић, *нав. дело*, 25.

11 Ж. Ђорђевић, *нав. дело*, 22.

12 М. Владимировић, *Школовање и писменост у пожаревачком крају од 1733-1842*. у: “Двестапедесет година Основне школе “Доситеј Обрадовић””, Пожаревац, 1983., 44.

13 М. Ристић, *Личности и догађаји из старе Пожаревачке нахије*, Пожаревац 1959, 57.

Илустрација 1.¹⁴

За разлику од Карађорђа, Милош Обреновић на почетку своје владавине није придавао значај развоју просвете, тако да је рад школа био препуштен локалној иницијативи. У већим срединама, градовима, организатори су били или црква или општина, а у мањим срединама, мањим градовима и селима, имућнији родитељи који су сами проналазили учитеља и финансирали рад школе. Малобројне основне школе радиле су по приватним кућама, домовима богатијих трговаца и сељака.¹⁵ У прилог овој тврдњи говори чињеница да су непосредно по завршетку Другог српског устанка у Србији радиле само три школе. Опис школе у Пожаревцу 30-их година 19. века дао је Јоаким Вујић, који је посетио Кнеза Милоша у Пожаревцу 1826. године. “Даље

сниже цркве изван порте црквоне находи се и једна доста лепо уређена чкола, која до 60 ученика садржи”¹⁶. У овој школи учитељ је био Андреј Стојановић. Из његове молбе упућене Кнезу Милошу¹⁷ закључује се да је школа постојала и 1823. године, јер у молби каже да овде децу учи већ три године.

Према Гласнику Српског ученог друштва ова школа је подигнута 1819. године, за време Кнеза Милоша, у источном делу града и непрекидно је радила.¹⁸ Закључује се и да су се учитељи издржавали од новца који су добијали од родитеља деце коју су подучавали, јер се у писму он жалио Кнезу да не добија редовно школарину, као ни уговорену количину дрва за зиму. Недуго по овој првој молби, он се поново обратио Кнезу, обавештавајући га да се број

16 Ј. Вујић, *Пушештвије по Србији*, Београд, 1901, 26.

17 АС-ККХХI/543

18 В. Јеремић, *нав. дело*, 22.

ученика повећао са 30 на 60, а да он не може сам да учи више од педесет детета.¹⁹

Године 1829. помиње се да су пречански учитељи створили ђачки хор, који је певао у пожаревачкој цркви на дан рођења кнежевића Милана.²⁰ Касније се као учитељ у Пожаревцу помиње Аврам Гаспаровић, родом из Петровог Села у Бачкој²¹, а затим и Константин Бибић, који се из Пожаревца 1830. године обратио Кнезу молбом да му дозволи да се ожени поново, јер му је жена остала у Новом Саду и не жели, ни после 9 година, да пређе у Србију.²² 1830. године учитељ старије правитељствене школе у Пожаревцу био је Стефан Максимовић, који је 1838. године премештен и постављен за професора прве граматикалне класе у Књаже-ско-србској гимназији.²³ Према Мити Петровићу 1835. године у Пожаревцу је било 94 ученика. Постојао је школски фонд од 3174,30 гроша, школа је имала приход и од својих дућана, којих је било 25 и од којих је исте године остварила приход на име кирије од 365 гроша²⁴. Разлози за спори развитак просвете су и материјални, јер је за организацију просвете требало подоста новца, а Милош није био човек који га лако даје²⁵. Такође, избегавао је оснивање просветних и културних установа да се не би замерио Порти. Тако је било све док 1830. године хатишерифом није дато одобрење за такав рад. Тек од 1834. године када је хатишерифом од 1830. уведен у живот и легализован просветни рад у Србији, за првог попечитеља *Правосудија и просветишенија* и *цензора србски новина* постављен је Лазар Теодоровић (24. марта 1834. године). После неколико дана замењен је Ђорђе Протићем. Сртењским уставом 1835. године предвиђена је нова државна организација. По овом уставу *Пописишељство просветишенија* је требало да буде одвојена установа Државног Совјета, али је донето устројство другачије прописало, те је спојено са црквеним пословима као *Пописишељство Црквени дјела и Просветишенија*. У турском уставу просвета није добила самостално место већ је ушла у састав *Пописишељства Правосудија, сиовни дјела земље*

19 АС-ККХХI/550

20 М. Пурковић, *Стари Пожаревац*, 1934, 60.

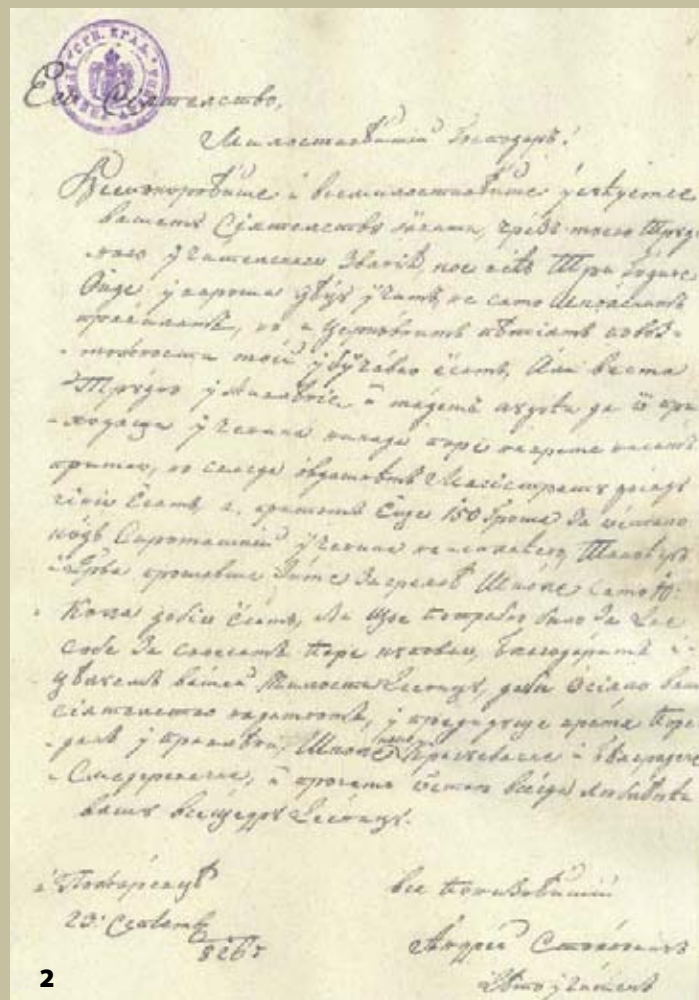
21 Ј. Недељковић-Пипер, *Историја пожаревачког краја од 1815. до 1839. године*, Народни универзитет у Пожаревцу, Пожаревац, 1957, 18.

22 АС-ККХХI/1076

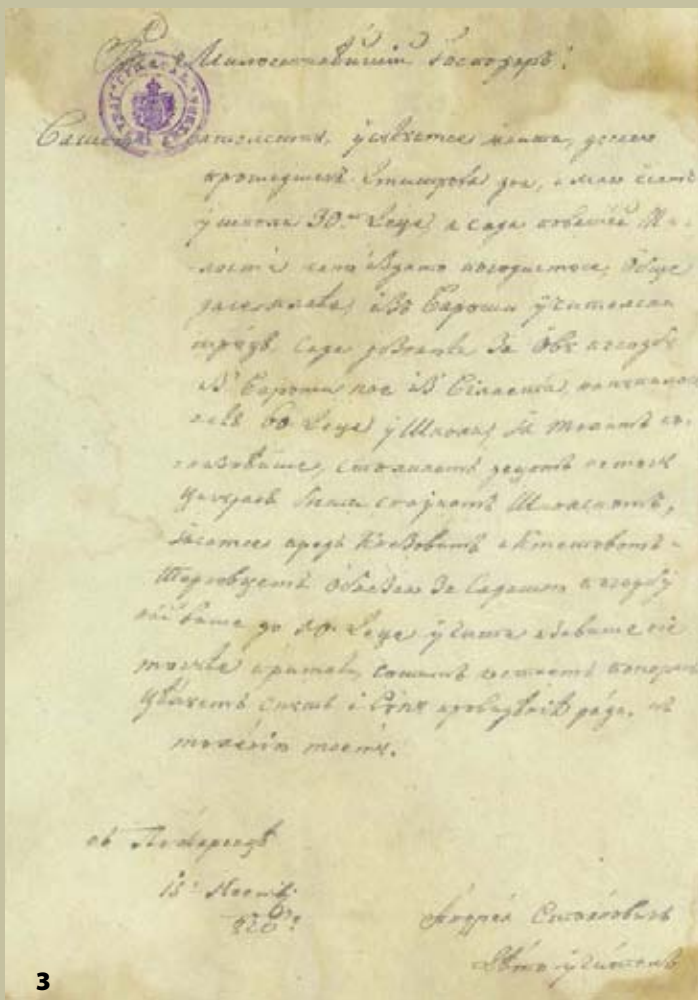
23 АС-МПс 7/1838

24 М. Петровић, *Финансије и установе*, I, Београд, 1901. 836.

25 Ж. Ђорђевић, *нав. дело*, 45.

и просветишенија. Према *Устројенију совјета Књажевства Србског* издатом 27. априла 1839. године, овој установи се даје нови назив *Пописишељство Правосудија и народној просветишенија*. План за школе “како имају постојати” донет је 22. августа 1836. године, а две године касније установљена је *Висока канцеларија просвете и санишеша*. Већ у августу исте године донет је први наставни план и програм-*Наставленије учебни предмета који се у школама нормалним за прво и друго шеченије школско предавати имају*. Уз програм је ишло и *Наставленије учитељима правишељствени и оишељствени школа у Књажевству Србије*. Као што је *Наста-*

вљеније учебни предмета имало религиозни карактер, тако се и у *Настављенију учишћелима* акценат ставља на личност учитељеву, његово понашање у школи и ван ње, које је морало бити високо религиозно и морално. Године 1836. Кнез је поставио професора Петра Радовановића за директора свих школа. Исте године је Радовановић обишао све школе у Кнежевину и установио да их има свега 72 са 2517 ђака. На спор развитак просвете у време владавине Милоша Обреновића указују и следећи подаци: у Карађорђево време било је преко 40 школа, а у Милошево 1834. године 63 школе, 34 општинске и 29 приватних. На крају Милошеве вла-

де 1838. године није их било више од 80, са мање од 3000 ђака.²⁶ Међу њима је било 26 државних, 27 општинских и 19 приватних школа са 72 учитеља.²⁷ Прве државне школе постале су у пролеће 1835. године, њих 23, а следеће године Милош је објавио да ће се у сваком округу издржавати по две школе о трошку свега народа. Било је предвиђено да свака општина где је постојала црква, издржава школу о свом трошку. За лакше издржавање основних школа у појединим варошким општинама друге деценије по ослобођењу, био је заведен школски фонд, под именом „фондус“. Сви добровољни прилози и поклони дати школи, уношени су у овај фонд. Средства из школског фонда употребљавана су за издржавање школа.²⁸ Школе су имале и своја непокретна имања. Школа у Пожаревцу је имала 25 дућанских места од чије кирије се издржавала.

30-их година 19. века у Пожаревцу су као учитељи радили и Јевтимије Петровић из Вршца и Стеван Максимовић из Крушевца и до 1838. године Татомир Миловук.²⁹ Миловук је по наређењу Кнеза Милоша премештен у Крагујевац, а уместо њега је за учитеља у Пожаревац дошао свршени богослов Мојсеј (Мојсило) Живојиновић, уместо Ђорђа Јевђенијевића, како је првобитно одлучило Попечителство правосуђа и просвете.³⁰

Током 40-их година XIX века учитељи школе у Пожаревцу били су: Јован Николић (1839-1840), Јоаким Јовановић (1840), Емануел Каначки (1840-1841), ђакон Арон Новаковић (1840-1841), Константин Ђорђевић (1844-1846), Александар Ђурић (1844), Матеј Радишић (1844), Јосиф-Живко Марковић (1845-1847), Маринко Николић (1846), Живан Ковачевић (1847).³¹

У Пожаревцу је Кнез имао конак за себе, а Кнегиња с децом за себе. Млади Кнезови Милан и Михаило имали су један мали конак, где су ноћивали, учили и ишли у школу, која је била близу конака. Школа је била у државној кући, где је и живео учитељ.³² Ова школа је почела са радом 1826.

26 Ж. Ђорђевић, *нав. дело*, 49.

27 В. Карић, *Србија, опис земље, народа и државе, Београд*, Култура, Нови Сад, Православна реч, 1997.-фототипско издање из 1887., 531.

28 М. Петровић, *нав. дело*, 836.

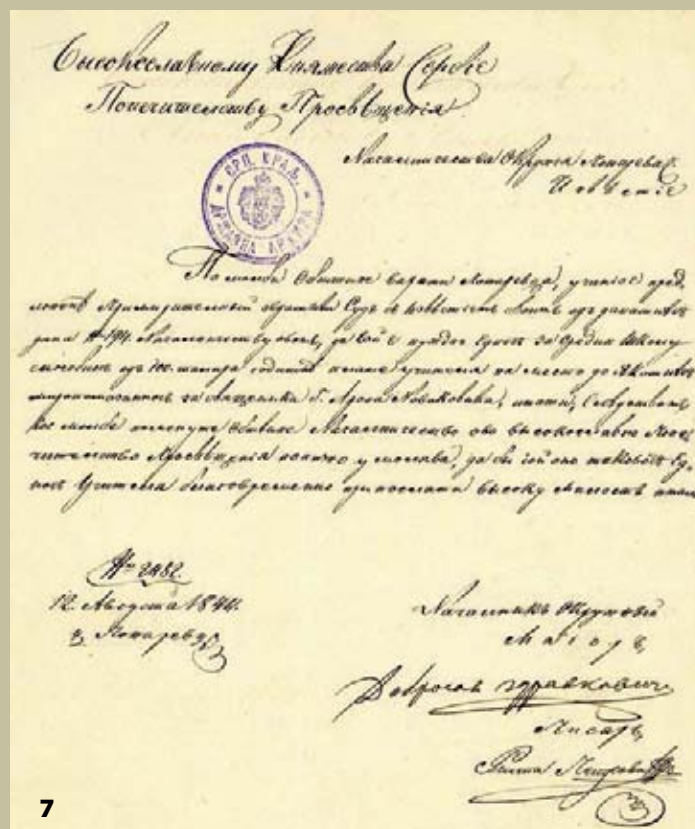
29 М. Петровић, *нав. дело*, 835.

30 АС-МПс I-178/1838

31 Љ. Поповић, *нав. дело*, 189.

32 М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд, Државна штампарија, 1876, 1062.

године и у њој су предавали стални професори, који су примали плату из државне касе.

У дворској школи предавали су: Аврам Гашпаровић у периоду 1826-1835, са годишњом платом од 2000 гроша; Ђорђе Зорић у периоду 1832-1835. година, са платом од 5000 гроша, до фебруара 1834. године када му је Кнез повећао плату на 6000 гроша; Петар Теодоровић од 1834. године са платом од 1000 гроша. Од маја 1837. године „за васпитатеља Бегова“ постављен је Константин Ранос, са платом од 4000 гроша.³³

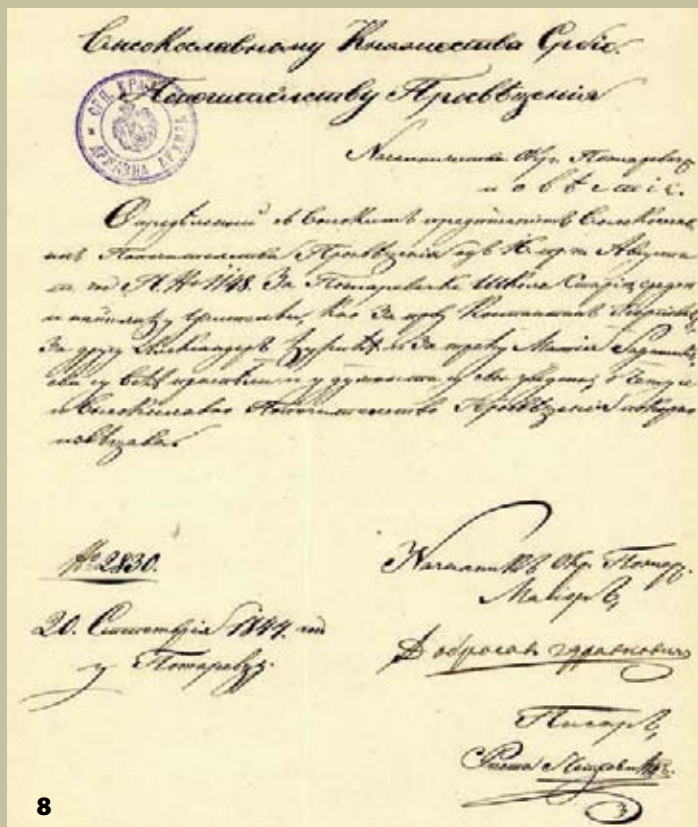
За време уставобранитеља интензивирао је развој образовања у Србији. Одлазак Кнеза Милоша из Србије омогућио је нагли развој просвете и школа. Док је 1835. године по једна школа долазила на 11.584 становника, 1845. године тај број се смањио на 4.893, а за владе уставобрани-

теља на 3.171.³⁴ Влада Александра Карађорђевића осетила је потребу за школованим људима. Просвета је одвојена од цркве у посебно попечитељство. У овом периоду народне основне школе су у знатном напредовању иако нису главна брига управљача. Како би помогли у раду основних школа и учитеља влада уставобранитеља је 1841. године донела Закон о установљењу главног школског фонда. Окружна начелства су слала извештаје о средствима прикупљеним за овај фонд.

Тако је Начелство Округа пожаревачког 1844. године послало извештај *Појечитиљству просветишенија* о томе да је послало 1935 гроша и 10 пара, који су сакупљени као добровољни прилог грађана града Пожаревца и Среза Речко-звишког приликом прославе школске славе Светог Саве, а за Главни школски фонд. Три године касније прику-

³³ М. Петровић, *нав. дело*, 817.

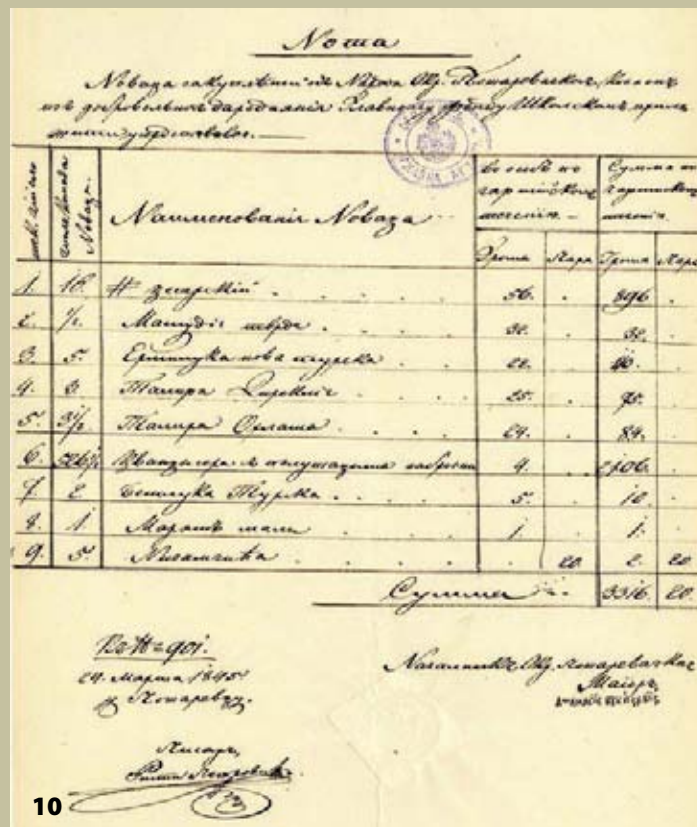
³⁴ Н. Мишковић, *Базари и булевари-свети живоша у Београду 19. века*, Музеј града Београда, 2008, 100.

пљена сума приликом прославе Светог Саве је 1054 гроша чаршијских, а 1853. године овај прилог је на нивоу Округа пожаревачког 1538 гроша и 20 пара, од чега је прилог за Главни школски фонд из вароши Пожаревца 180 гроша. Државне школе плаћане су из државне, а општинске из општинске касе све до 1856. године. Тада су се изједначиле државне и општинске школе. Од тада држава плаћа учитеље из Школског фонда, а општине се старају за све друге школске потребе.³⁵

Закон о Школском фонду допуњен је 1881. године. Закон о прирезу на Главни фонд школски: Наредба §5 тач.3. Закона о устројењу Главног фонда школског, од 15. септембра 1856. године, по којој се уза сваки полугодишњи данак наплаћује прирез школски у 1 цванцик или 2 гроша пор. (2 цванц. или 4 гроша пор. на годину) замењује са овим: 1. За подмирење трошкова на школе, које по законима падају на терет Глав-

35 В. Карић, *нав. дело*, 531.

ног школског фонда, наплаћује се од сваког ко данак плаћа, по 2.50 динара на годину с главе на главу. 2. Прирез овај наплаћиваће се у две половине уза сваки полугодишњи данак. 3. И страни поданици који у држави живе и децу своју у школу дају, биће дужни плаћати овај прирез.³⁶

И у Пожаревцу се у време уставобранитеља осетило побољшање. Школску општину чинила је варош Пожаревац са 1200 домова и 1645 пореских глава. Школске 1858/59. године у пожаревачким школама били су учитељи: Атанасије Бранковић, учитељ 4. разреда, Ђорђе Исаиловић, учитељ 3. разреда, Сима Николић, учитељ 2. разреда, Димитрије Протић, учитељ 1. разреда, Марија Николић, учитељица у женској школи и Живан Ковачевић, учитељ трговачке школе.³⁷ Из извештаја мушке основне школе из 1859.

36 АС-МПс XII -132/1881

37 Шематизам за 1859. годину.

ОСНОВНО ШКОЛСТВО У ПОЖАРЕВЦУ,
1815-1882.

HP

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ПОЖАРЕВАЦ

13

Кондуитна листа

Ова кондуитна листа издати је поводом изјављивања о извођењу сметки за I. полугодје 1871. године.

Број	Име и презиме учитеља	Место	Врста	Својеручни	Платеж	Забелешке
1.	Алекса Димитријевић	18. 100	Својеручни	1	100	Уговором онемањено
2.	Алекса Димитријевић	19. 100	Својеручни	1	100	Уговором онемањено
3.	Ђорђе Стојановић	20. 100	Својеручни	1	100	Уговором онемањено
4.	Саво Протић	21. 100	Својеручни	1	100	Уговором онемањено
5.	Ђорђе Стојановић	22. 100	Својеручни	1	100	Уговором онемањено
6.	Јулијана Царевићева	23. 100	Својеручни	1	100	Уговором онемањено
7.	Елена Стојановићева	24. 100	Својеручни	1	100	Уговором онемањено

14

иницијативу за оснивање учитељских зборова. Њихово оснивање имало је за циљ размену искустава између учитеља и унапређење предавања предмета који су прописани за основне школе. Учитељски збор у Пожаревцу је основан 1869. године³⁹. Ипак, на зборовима је највећа пажња поклањана тешком положају учитеља.

У школској 1871. и 1872. години у пожаревачким школама предавали су и нови учитељи: Душан Радовановић, учитељ 4. разреда првог одељења; Сава Протић, учитељ 4. разреда другог одељења; Алекса Димитријевић, учитељ 3. разреда првог одељења; Јулијана Царевићева, учитељица 2. разреда другог одељења и Ђорђе Стојановић, учитељ 2. разреда првог одељења. У женској основној школи радиле су учитељице: Јелена Стојановићева, учитељица 3. разреда; Ж. Цветковићева, учитељица 2. разреда првог одељења; Драгиња Бачанинова, учитељица 2. разреда другог одељења; Љубица Радуловићка, учитељица 1. разреда првог одељења и Албијана Бојићка, учитељица 1. разреда првог одељења.⁴⁰ Према извештају из 1873. године школска пожаревачка општина је потрошила 1170 гроша чаршијских за набавку школских потреба, 6480 гроша за набавку дрва за учитеље, 4619 гроша за набавку дрва за школску зграду, 5184 гроша за плату послужитеља, а за набавку новина и књига није било трошкова.

Сметка

Ова сметка издати је поводом изјављивања о извођењу сметки за I. полугодје 1871. године.

Број	Име и презиме учитеља	Место	Врста	Својеручни	Платеж	Забелешке
1.	Алекса Димитријевић	18. 100	Својеручни	1	100	Уговором онемањено
2.	Алекса Димитријевић	19. 100	Својеручни	1	100	Уговором онемањено
3.	Ђорђе Стојановић	20. 100	Својеручни	1	100	Уговором онемањено
4.	Саво Протић	21. 100	Својеручни	1	100	Уговором онемањено
5.	Ђорђе Стојановић	22. 100	Својеручни	1	100	Уговором онемањено
6.	Јулијана Царевићева	23. 100	Својеручни	1	100	Уговором онемањено
7.	Елена Стојановићева	24. 100	Својеручни	1	100	Уговором онемањено

18

Када је реч о женској школи, она се такође налазила у згради од слабе грађе, чије је грађење коштало 3000 гроша чаршијских и била је општинска својина. Зграда је имала 3 собе за ђаке и за “учитељку” 1 собу, кухињу и подрум. Намештај је вредео 2900 гроша чаршијских и био је “у добром стању”. Према извештају из 1873. године школска општина је потрошила 584 гроша чаршијских за набавку школских потреба, 3240 гроша за набавку дрва за учитељке, 1540 гроша за набавку дрва за школску зграду, 1440 гроша за плату послужитеља, а за набавку новина и књига није било трошкова.⁴¹ Из шематизама се види да од 1872. године дошло до појаве учитељица као предавача у мушким школама. Ова промена је резултат ступања на снагу одлуке *Министарства просвете*, која је гласила: „Министар просвете и црквених дела овлашћује се, да може постављати за учитеље у основним шко-

39 П. Јевремовић, *нав. дело*, 69.

40 П. Јевремовић, *нав. дело*, 70-71.

41 В. Јеремић, *нав. дело*, 22-23.

лама и женска лица, која имају потребна знања за вршење тог посла.⁴² За време српско-турских ратова 1876/77. и 1877/78. школа није радила, јер је већина учитеља учествовала у рату, а учитељице су радиле у војној болници у Пожаревцу и Драговцу.⁴³

Законска регулатива

Први закон о школама под називом *Устав народни школа у Књажевству Србије правителствујућим Књазем Милошем Теодор Обреновићем Годобрен и потврђен*⁴⁴ припремљен је 1833. године, али није штампан, тако да нема доказа да је примењиван. По овом Закону предвиђене су следеће врсте школа: мале у сваком већем селу и варошици, са по једним учитељем, у којима се учи читање, писање, веронаука и рачун, редовне или нормалне у окружним варошима са по три разреда и учитеља, у којима се, поред горе наведених предмета, предаје српска граматика, земљопис, историја света и немачки језик и велика у Београду, такође са три разреда и учитеља, у коју долазе ученици са завршеном редовном школом. Школа у Пожаревцу спадала је у категорију нормалне школе. Ове школе је финансирала држава, односно добијала је средства од *Попечитељства просвештенија*, на основу захтева Примирителног суда вароши Пожаревца. За разлику од нормалних школа, мале школе је финансирала општина. Овим Законом регулисана су и остала питања у вези са радом школа. Наведени су учбеници које треба користити у настави, прописане су дужности и обавезе учитеља и ученика и одређени органи за старање и надзор над школама који су вршили месни школски надзиратељи, окружни попечитељи и директор свих школа.

Први општи закон о школама донет је 23. септембра 1844. године, под насловом *Устројеније јавној училишћној наставленија*. Овим Законом је дефинисана организација свих школа од основних до највиших, односно постављена је основа за јединствен образовни систем. Овим Устројенијем су предвиђене четири врсте школа: основна, послено-трговачка, гимназија и лицеј, а дотадашњи назив за основне школе народне школе замењен је називом који се

и данас користи-основне школе. Предвиђено је да основне школе у селима имају три, а у градовима четири разреда. Сваки од њих је трајао годину дана. Прецизирано је и трајање школске године, од 1. септембра до 30. јуна, а која је била подељена на два течаја на чијем крају су полагани испити. Закон није прецизирао обавезу похађања наставе, већ је препоручено да старешине “уверавају народ о потреби и ползи овакови училишта, као и да настојавају да се свуда, гди је само могуће таква заводе”. Без обзира на то што се педесетих година 19. века развијао школски систем, ипак је један од основних проблема и даље остао исти, а то је што родитељи нису уписивали децу у школу и ако су их и уписали, деца нису редовно похађала наставу. Тај проблем је свеприсутан, па се тим поводом главни управник основних школа Петар Радовановић обраћао *Попечитељству просвештенија* са молбом да Попечитељство изда заповест која ће се односити на овај проблем. “А народ Србскији заиста је послушан, па кад му се каже да је заповест од Правитељства одма ће послушати и томе покоравати се”.⁴⁵ У вези са издржавањем школа није било промена. Општине су и даље биле у обавези да финансирају рад школа, а родитељи да деци обезбеде школски прибор. То није увек био случај, тако да је директор свих школа после њиховог обиласка, прослеђивао посредством окружних начелника, наређења да се то родитељима саопшти. Тако Начелство Округа пожаревачког подноси извештај Попечитељству да је издао наредбу да се у свим школама овог округа ђаци доводе уредно у школу и у тачно време.⁴⁶

У извештају који главни управник основних школа Петар Радовановић доставља Попечитељству просвештенија наводи се да је главна препрека у напредовању ученика основних школа то што њихови родитељи не набављају све школске потребе за своју децу. Његов савет је “да се од стране самог Високославног Попечитељства таковиј налог средством окружних начелништва на оне родитеље који своју децу у школу даду, изда, по колму да они имају све потребе за изучавање предмета у основним школама, деци својој набавити, а сиромашној доброучејој деци да општина у том по свом могућству притичу”.⁴⁷

У вези са изградњом школских зграда Законом се дају основна упутства “При постројавању нових училишта треба да општина и старешине пазе на згоду и удобност места.

42 С. Несторовић, *Образовање женске деце у Округу пожаревачком у периоду 1858-1914. године*, Браничевски гласник 3/4, Удружење историчара Браничева и Тимочке крајине, Пожаревац, 2006, 118.

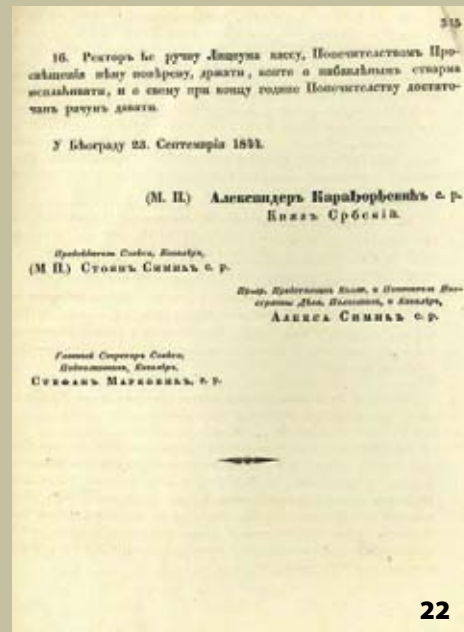
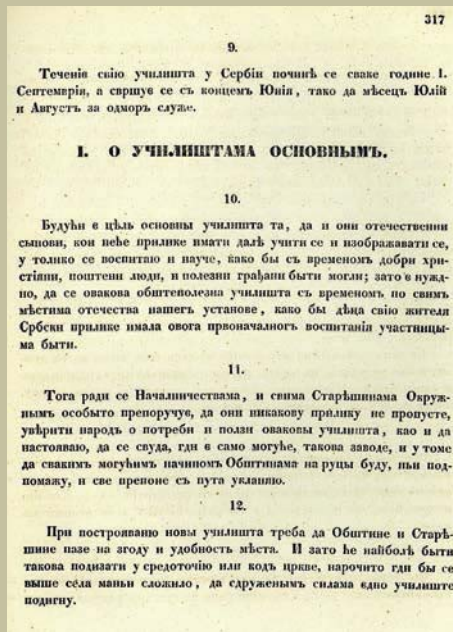
43 М. Манојловић, *нав. дело*, 188.

44 Школство у Србији: 1817-1838: документа из фондова Архива Србије, Архив Србије, Београд, 2009., 28-39.

45 АС-МПс III-235/1849

46 АС-МПс I-4 к5 /1857

47 АС-МПс III-235/1849

Зданија за училиште определена треба да буду, колико је могуће удобна, довољно пространа на чистом и здравом месту”. Овај Закон је прецизирао предмете које ће учитељи предавати од 1. до 4. разреда, али није дефинисао број часова по предмету, већ само укупан број недељних сати за учитеља, а то је 25 сати зими и 30 сати лети. Учители је бирала и постављала општина која их је и плаћала, али избор је морао да потврди директор школа, који је по овом Закону “главни управитељ основни школа”.⁴⁸ Закон је по први пут предвиђао да учитељи морају да поседују одређе-не квалификације, и то и школске и моралне.

Крајем 1844. године, два месеца после доношења Зако-на, донето је *Наставленије за училиште основни училишта*, које је састављено из три дела. Први део је *Наставленије у смотрницу учебни предмета*, којим је прецизиран садржај наставе, односно прописано је шта се учи у сваком разреду по полугодистима.

Други део носи наслов *Наставленије у призренију реда и поредка училиштиног*. Ради васпитног карактера који тре-

ба да садржи школа, било је неопходно је да у њој владају ред и поредак. За неиспуњавање одредби закона, али и послушности и реда биле су предвиђене и казне, али и награде за испуњавање истих. У овом делу *Наставленија* прецизирано је кажњавање које је дозвољено, а које је у циљу “поправљања” и да дете само увиди кривицу. Када је реч о телесном кажњавању морала је да постојати “мера...зато ће се учитељ нарочито чувати да с дететом тирански не поступа, да телесне казне, које чувство затупљавају у крајњој нужди и без сваке љутине и осветољубија употребљава, а навластито да дете својом руком не ћуша, за уши не вуче и не бије”. Забележено је више примера притужби родитеља на учитеље због телесног кажњавања. Тако је тужбу под-нео Павле Цакић против учитеља 1. разреда пожаревачке школе, Димитрија Протића, због тога што је његовог сина тукао и разбио му главу-раскрварио га. Изјава учитеља је да га је једном ударио и да је дете ударило у скамију и тако се повредило. Одлука Попечитељства је била да се учитељ казни одузимањем петнаестодневне плате, а да се овај из-нос уплати у школски фонд.⁴⁹ 1861. године тужба је под-нета против учитељице Јефимије Симић, јер је тукла дете

48 НОП шаље извештај да су неки средски начелници присвајали дужност општина и постављали учитеље. НОП је наложио да се то више не ради. (АС-МПс фV р22/1845).

49 АС-МПс VII-89 к3/ /1857

абације Стојана Милошевића (Томанију Милошевић стару 9 година).⁵⁰ Трећи део *Настављеније у смотрницију поведенија учитеља* односи се на владање учитеља. Њиме је било предвиђено да учитељ треба својим понашањем да даје добар пример деци и у том смислу “чуваће се јавни места, као што су меане, без нужде посештавати где би се уваженију његовом уштрб нанети мого; особито ће избегавати играње карти, коцкање, пијанчење, развратна друштва и свако подозрителнообраштеније”. Зато су кондуит листе учитеља садржале рубрику која се односила на владање учитеља. У том смислу, при постављању учитеља најмлађе пожаревачке школе Начелство Округа пожаревачког је обавестио Попечитељство просвештенија да је Општина пожаревачка “поуздано дознати могла” да је Матија Радишић, кога директор нормалних школа Књажевства Србије Петар Радовановић намерава да постави на ово место “рђавог поведенија,...са сваким се свађа и најмањи узрок каковиј распри и парнициј тражи и зато ова општина “не жели га никако за учитеља имати” и зато моле да се за учитеља најмлађе школе пожаревачке постави Константин Ђорђевић.⁵¹ Поред захтева за постојањем одређене квалификације, учитељима се препоручивао и даљи рад на сопственом усавршавању. У том циљу и само Попечитељство је предузимало одређене мере, организујући допунске учитељске течајева који су одржани у лето 1846. године. Управитељ Петар Радовановић био је задужен за источни, а Милован Спасић за западни део Србије. Из Пожаревачког округа било је 6 учитеља, међу њима 3 поново позвана „што се ни мало нису побољшали“. Циљ ових течајева била је едукација учитеља.⁵²

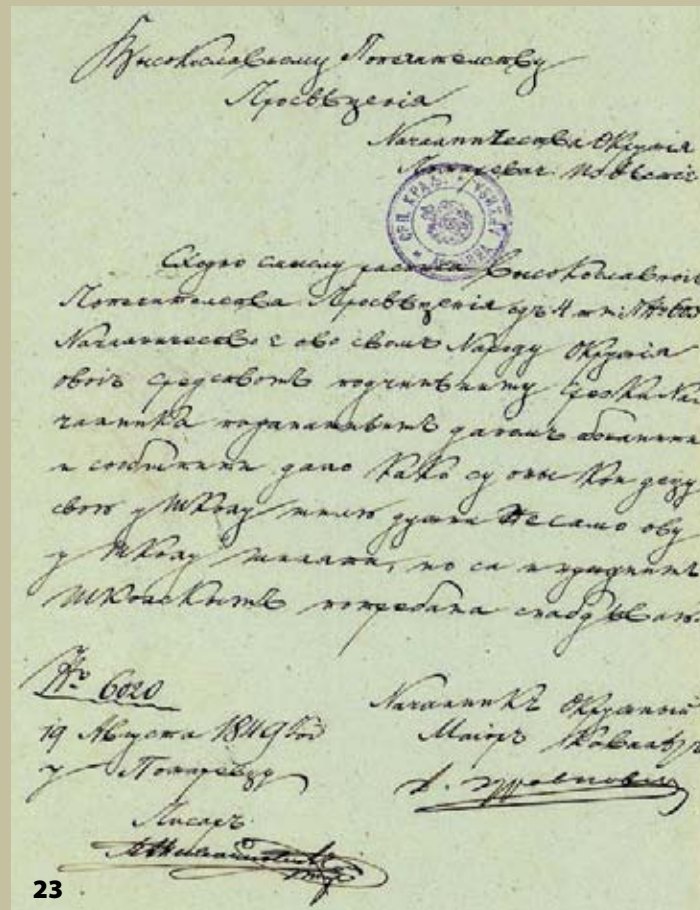
Крајем 1856. године започете су припреме за нови закон-*Устројеније основни школа у Књажевству Србији*. За припрему новог закона формирана је школска комисија чији је задатак био да прегледа *Пројектн устројенија основних школа*. Интересантно је да главни управник основних школа Петар Радовановић није био члан поменуће Комисије, па се због тога обратио Попечитељству просвештенија молбом да и он, иако није члан поменуће Комисије, погледа *Пројектн* и изнесе своје примедбе. (моли Попечитељство да нареди да му се дозволи).⁵³ Августа 1857. године донет је

50 АС-МПс V-839 /1861

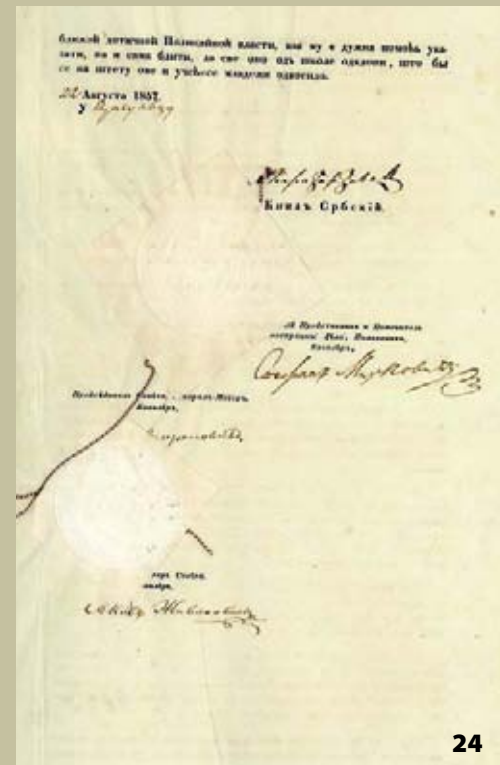
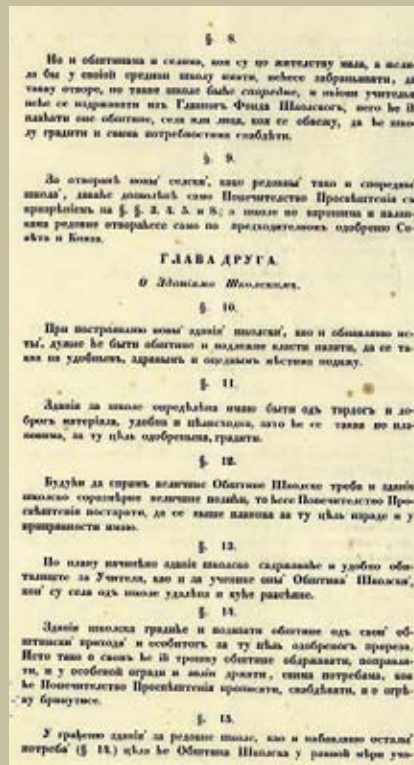
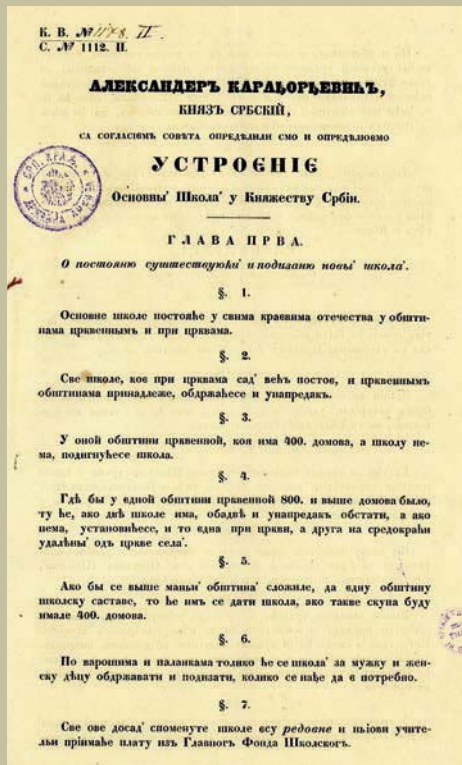
51 АС-МПс V-54/1844

52 В. Грујић, *Школско реформаторски рад Ј. Ст. Поповића у Србији 1840-1848*. Посебна издања САНУ, Одељење друштвених наука, књига 19, Београд 1956, 60.

53 АС-МПс IX -1449 /1857

нови закон искључиво за основне школе *Устројеније основних школа у Књажевству Србији*. Овим Законом предвиђено је да општине издржавају школе, учитељи су изједначени са државним чиновницима, а плаћени су из Главног школског фонда. Висина плате је зависила од места службовања и разреда у коме је учитељ службовао. На основу тога су сви учитељи били подељени на 6 класа, а распон плата се кретао од 100 до 200 талира годишње. Учитељи су имали право на бесплатан стан, огрев и башту. Законом је први пут прецизирана не само доња (у варошима шест, а у селима седам година), већ и горња граница старости деце за уписивање у школу. (да ученици не буду старији од 12 година). Ипак, Законом није прописано да похађање школе буде обавезно за све, мада су родитељи имали извесне обавезе

у вези са тим, односно били би позивани на одговорност уколико деца не би редовно похађала наставу.

11. септембра 1863. донет је *Закон о устројству основни училишта*. Извршене су значајне промене. Један од чланова овог закона се односи на обавезу родитеља да обезбеде уредно похађање основе школе дорасле деце и да их снабдевају потребним стварима за учење, а уколико то не чине предвиђене су новчане казне. Трајање основе школе се продужава са три на четири разреда где је могуће, по селима а у варошима четири разреда. У настави се изузима часовац и платир као школска књига. Извршена је реформа књижевног језика и правописа. Коначно долази до укидања старог правописа и победе Вуковог.

Законом од 14. јануара 1880. године извршена је реорганизација *Министарства просвете*. Његови задаци су да по одредбама закона управља целокупном јавном наставом Кнежевине Србије, да се стара о добром правцу и унапређењу опште и стручно-научне образованости у српском народу, да води надзор над свима јавним и приватном

школама, над књижевним и учевним друштвима и просветним заводима. Поред тога задатак му је да се “стара се о начину и средствима, како би духовна просвета и морал у народу јачали и благотворно на живот и развитак народни утицали”.⁵⁴

Надзор над основним школама

У погледу старања и надзора над школама Законом из 1844. године озваничено је постојеће стање: месни управитељ, главни управитељ, попечитељство. Месни управитељ је била почасна функција на коју је лице бирала општина из редова грађана, а избор је потврђивао главни управитељ. Његова надлежност је била старање о школским потребама, о редовном похађању школе и увид у рад и владање школе. Године 1857. Начелство Округа пожаревачког доставило је Попечитељству “Списак постављени над-

⁵⁴ С. Ћунковић, *нав. дело*, 129.

шара и трубача народне војске, у просеку по 2. гроша пореска на дань на едног човека, наплаћују обитнимъ прирезомаъ.

2. Да се на овај начинъ могу ове године исплатити и они одъ прошле године оваки торжкови, где досадъ нису наплаћени.

Нашъ министръ военый и министръ финансіе нека ово решеніе изврше.

21. Августа 1863. год.
у Београду.

М. М. Обреновићъ с. р.

Заступникъ министра военый,
министръ финансіе для
И. Гарашанинъ с. р.
Министръ финансіе,
К. Пукићъ с. р.

МИХАНЛЪ М. ОБРЕНОВИЧЪ Ш.

по милости Божіей и воли народа
князь сръбскій,

Проглашавамо и обавязуемо свима и свакоме, да е државный советъ рѣшио, и да смо Мы одобрили и одобравамо:

ЗАКОНЪ

Устройства основныя школы.

§. 1.

Основныя школы нсу почетныя народныя школы, у којима се иво главно има учить: наука

учительскій, укомко се то може на ныи применити.

§. 24.

Сви у ономъ закону поменути издатци подмирую се изъ главногъ фонда школскогъ по бюджету, кои не сваке године одобравати законодатна власть.

§. 25.

Онимъ се закономъ укидаю:

- 1, Устройиѣ основныя школа одъ 22. Августа 1857. год. В. №. 1178. II. (збор. X. стр. 61.)
- 2, Решеніе издато 23. Сентябра 1857. В. №. 1296. (збор. X. стр. 79.)
- 3, Решеніе издато 17. Октября 1857. В. №. 1525. (збор. X. стр. 85.)
- 4, Решеніе издато 22. Октября 1858. В. №. 1299. (збор. XI. стр. 146.)
- 5, Решеніе издато 15. Декабра 1859. В. №. 5430. (збор. XII. стр. 114.)
- 6, Решеніе издато 18. Января 1860. В. №. 150. (збр. XIII. стр. 4.)
- 7, Решеніе издато 7. Октября 1861. В. №. 2012. (збор. XIV. стр. 188.)
- 8, Решеніе издато 17. Октября 1861. В. №. 2115. (збор. XIV. стр. 192.);— као и сва закона наређена, кои бы ономъ закону была противна.

Препоручуемо Нашимъ министрамъ просвете и црквеныя дела и финансіе, да овај

законъ обнародую и о извршенію се његовомъ стараю, властима пакъ препоручуемо, да по њму поступаю, а свима и свакоме, да му се покораваю.

11. Сентябра 1863. год.
у Београду.

(М. П.) М. М. Обреновићъ с. р.

Видіо и ставіо државный печатъ,
чужаръ државный печати,
министръ правде,
Р. Дешански с. р.

Заступникъ министра просвете и
црквеныя дела, министръ финансіе,
К. Пукићъ с. р.

МИХАНЛЪ М. ОБРЕНОВИЧЪ Ш.

по милости Божіей и воли народа

князь сръбскій,

Проглашавамо и обавязуемо свима и свакоме, да е државный советъ рѣшио и да смо Мы одобрили и одобравамо:

ЗАКОНЪ

Устройства гимназія.

§. 1.

Гимназія е училиште, у комъ се младежь полезнымъ знаньяма обучава у поглавитой цели: да се за слушанъ виши наука спреми.

§. 2.

Гимназія има шесть разреда, свакий разредъ учи се годину дана, а свака година делен се на два теча.

зиратеља за школе постојеће у Окружју пожаревачком”. Из овог списка се може закључити да су за надзиратеље углавном постављани свештеници, трговци и земљоделци. У Пожаревцу је за надзиратеља постављен Мита Стевчић, трговац,⁵⁵ Задаци главног инспектора прецизирани су *Настављенијем за главног инспектора училищна* (у Крагујевцу, 17. јунија 1853. године.

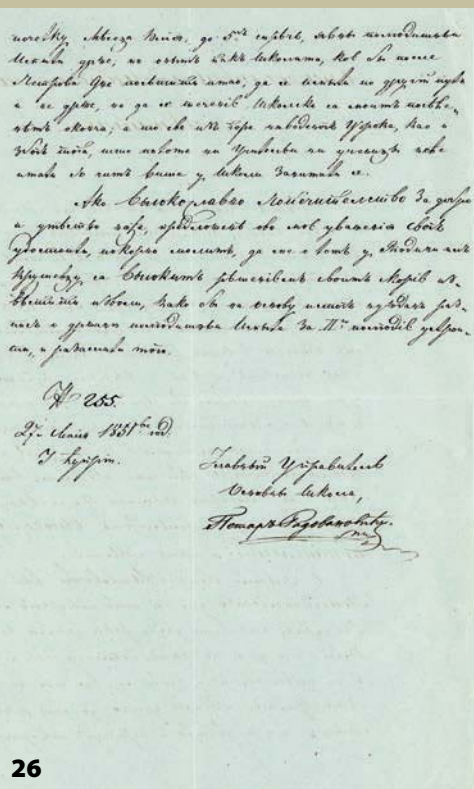
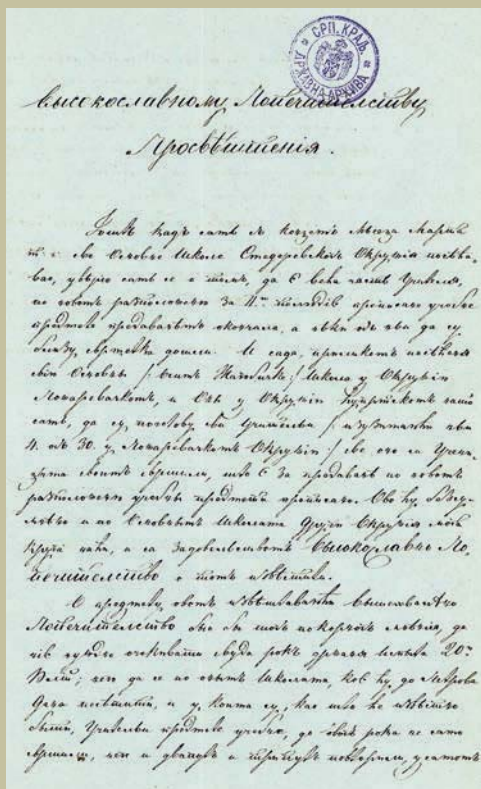
Дужности главног инспектора су била да обилази основне школе у унутрашности, тако што ће сваке године посетити неки део основних школа, а за 5 година их треба све обићи. За свој рад су одговарали *Поучењемъ свѣдѣнїа*, а њему су за рад одговарали управитељи школа (између осталих и главни управитељи основних школа). Задатак главног инспектора је да се стара “да се сва училишта у нашем отечеству снабдевају добрим и способним учитељима и да се стање учитеља колико је више могуће побољша”. Његов задатак је пре постављења учитеље “пред себе позивати, о личним својствима и способностима њи-

⁵⁵ АС-МПс Х-34/1857

ховим уверити се”. У његовој надлежности је и кажњавање и награђивање учитеља. Дужност му је да подноси годишње извештаје о стању свих виших и основних школа *Поучењемъ свѣдѣнїа*.

Главни управитељ је редовно обилазио и школе у Окружју пожаревачком. Тако Начелство Округа пожаревачког обавештава среске начелнике да главни управитељ основних школа Петар Радовановић креће у обилазак основних школа у овом округу и да се наложи учитељима да буду у приправности.⁵⁶ Петар Радовановић је обилазио школе на истоку Србије и 1847. године. У извештају о стању у овим школама каже да учитељи не спроводе *Устројеније*, да се не предају сви прописани предмети онако и онолико колико су прописани “него свако по својој вољи”, што се тиче плата оне су уредније, па није било много тужби против општина и њених органа. Школе су према њему и боље снабдевене тако да “од свију 93 школа само сам две

⁵⁶ 250HC31841LXVII333

26

Школске зграде

Током постојања Кнежевине Србије основни проблем у вароши Пожареvcу, када су просветне прилике у питању, био је смештај школа. Поред више покушаја да се сазида наменска зграда, то се није dogodило. Школе су биле смештене у ненаменским зградама које су биле откупљиване од власника и уз ситне поправке коришћене су за школе. То није био случај само у Пожареvcу, већ и у другим деловима Србије. Школске зграде овог времена су друге зграде употребљене за школу. О грађењу нарочитих зграда нема ни помена. Оне су углавном биле неподесне за циљеве којима су служиле. Из извештаја учитеља Мојсија Живојиновића из 1840. године, види се да је стање у школској згради где је била смештена старија пожаревачка школа, било веома лоше. Учитељ је у овом извештају детаљно описао стање школе: у лошем старом школском здању скоро да није било ниједне скамије, није било стаклених прозора, па када је дувао ветар није

у Пожаревачком окружју, које све потребе имале не би⁵⁷. Године 1857. је извршена централизација надзора над школама установљавањем четири секретара при самом министарству који су вршили преглед нижих и виших школа. Марта 1881. године донет је Закон о надзиравању школа. Њиме је прописано да се на крају сваке школске године врши обавезан надзор да би се констатовао и оценио успех наставника. У основним школама надзор су вршили професори учитељске и средњих школа. Тако је Сима Бимбић, директор пожаревачке полугимназије, као изасланик Министарства просвете и иностраних дела, извршио преглед свих основних школа у срезovima пожаревачком, млавском и моравском за 17 дана.⁵⁸

се могло ништа чути, а нарочито не предавање; посете надзиратеља школе које је требало да су недељне, биле су нередовне, а сви учитељски предлози остајали су без реализације.⁵⁹ У извештају Начелства Округа пожаревачког Попечитељству просвештенија о одржаним школским испитима 1844. године, између осталог, начелник окружни о школским зградама каже: „да се школе како у спољашњем, тако и унутрашњем стању слабе наоде“⁶⁰. О стању у најстаријој школи пожаревачкој 1845. године сазнаје се из „назначениа“ – извештаја који је поднео учитељ ове школе, Константин Ђорђевић.

Стање у школи је следеће: „креч и леп са зидова су на неким местима отпали; под је патосан даскама, али лоше, па на неким местима има рупа кроз које земља која се круни, испада. У школи има свега седам скамија, од којих је једна сломљена. На учионици има 6 прозора, који су затворени

57 В. Грујић, *нав. дело*, 58.

58 АС-МПс VII-168 /1880

59 АС-МПс 272/1840

60 АС-МПс I-45/1844

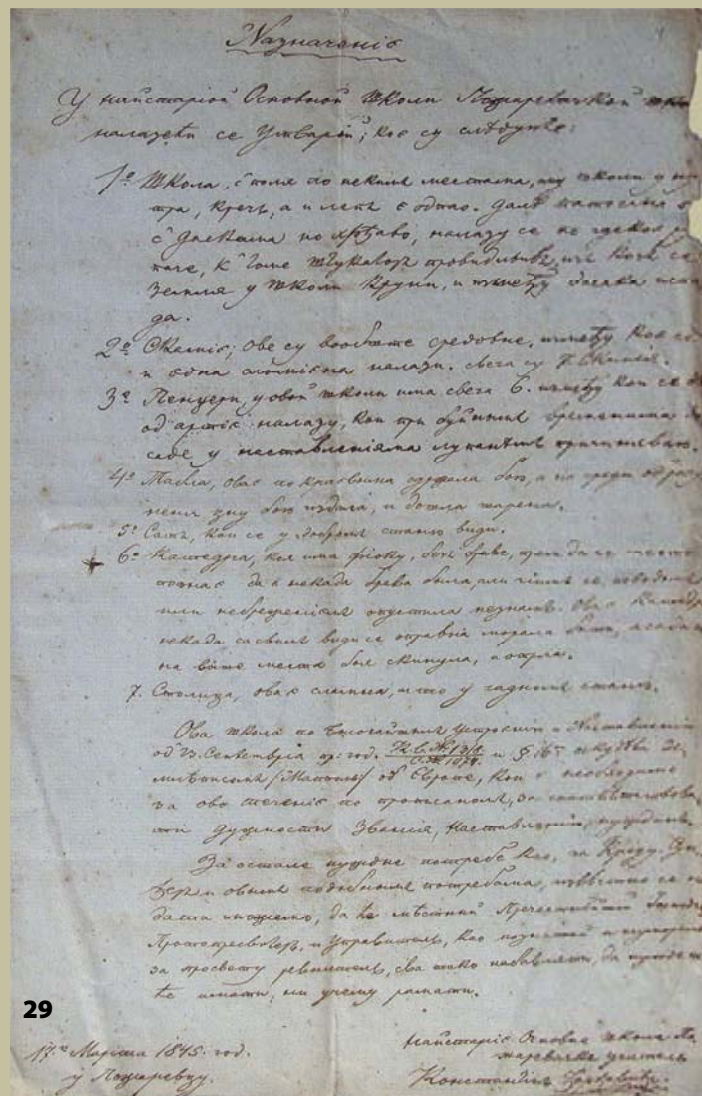

хартијом. Табла је на неким местима избледела и “дошла је шарена”. Сат је у добром стању. Катедра, која има фиоку нема браву. Боја је на катедри на неким местима избледела и треба се поправити. Столица је у јадном стању. Учионици недостаје карта Европе, која је неопходна по наставном плану. Остале школске потребе, као што су креде и сунђер не недостају, јер их уредно набавља протопрезвитер и управник ове школе.⁶¹ После Милошевог одласка из комплекса његових зграда у Пожаревцу, одузете су две зграде које су преуређене за школе. Од две собе, рушећи зидове, створене су учионице. Према извештају који је начелник Среза пожаревачког 1847. године послао *Министарству просвете*, те куће су се налазиле у “источном делу вароши”, између данашње Медицинске школе и Гимназије. Биле су ниске, покривене ћерамидом. По том извештају у Пожаревцу су радиле две школе. Школа се налазила у згради која “кошта 12000 гроша чаршијских,” у згради се налази 6 соба за ђаке, 2 за учитеље и кухиња. Соба 1. разреда 1. одељења “дугачка је 5 фати и 3 стопе, широка 2 фата и 1, 1/2 стопу, висока 1 фат и 2 и 1/2 стопе”. Ова учионица имала је 7 скамија. Собе за ђаке биле су патосане даскама и циглама, а за учитеље даскама. Сав школски намештај вредео је 3380 гроша чаршијских и налазио се у “средњем стању”.

Пољичићевско просветишенија је настојало да наредбама о поправкама ових здања омогући боље услове у њима. Оно је прослеђивало посредством окружних и среских начелника, ове наредбе општинским властима да се школске зграде за време школског распуста “оправе и са свима потребама снабду”.⁶² Према извештајима окружних начелника та наређења су била извршавана, али се из учитељских извештаја и из извештаја који су подносили главни управници народних школа после посете школама, види да то није била истина. 1853. године Петар Радовановић је обишао школе у Округу пожаревачком и том приликом затекао веома лоше стање у скоро свим школама. С тим у вези, Округно начелство је послало свим срезовима наредбу да се школске зграде поправе за време распуста и потребама и дрвима за огрев школа и учитеља снабдеју. Уколико нису набављене срицатељне штице или црне краснописне таблице, срески начелници треба да опомену општине да их што пре набаве. У овом извештају Петар Радовановић окружном начелству налаже: “Нужно је налог г. г. среским старешинама, а преко ових обштинама при којима се школе налазе одпусти да они и оне на предложено учитеља оно

61 ИАП Varia 214

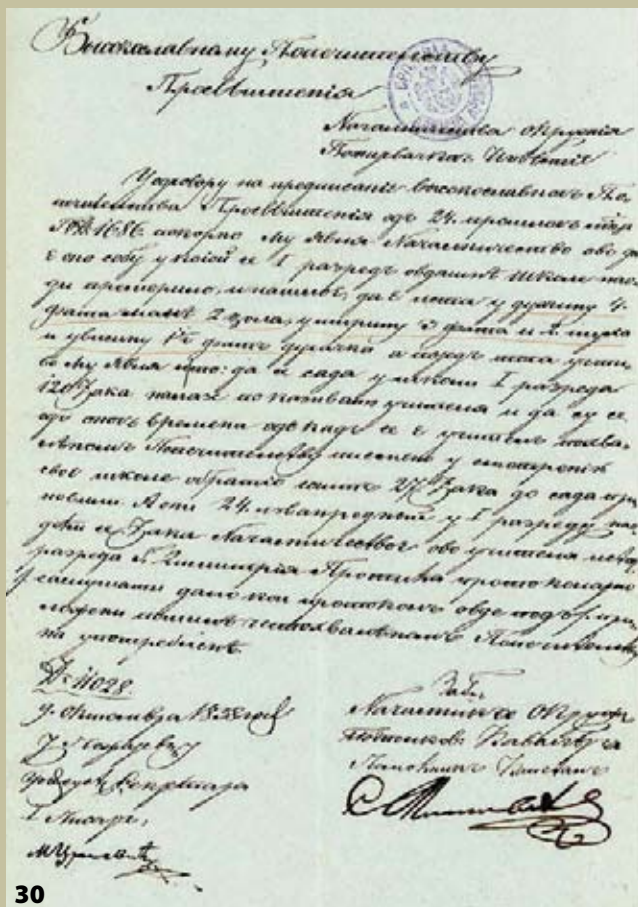
62 250HC31852LXXXIV2856

29

што је школама потребно одма набављају, да предложена учитеља саслушају, уважавају и по њима наредбе тичуће се школа и поретка школског чине”.⁶³ Окружни начелници су редовно слали извештаје о стању школских зграда за време распуста. Тако је начелник Среза моравског навео-

63 250HC31853LXXXIV2825

30

:"он је свим дотичним кметовима наложио да ови за време одмора школског школе оправе, а све потребе за огревом и послужитеље овима набаве, но ови да нису могли све у време учинити за оно кратко време мајсторе набавити, а тако ни послужитеља, што је свакиј слуга себи газду на време нашао, па у невреме нису се могли наћи, па из ти узрока да су учитељи у својим тромесечним извештајима недостатке школске изјавили, а кад је Митровдан дошао, да је свим школама послужитеље набавио и тако сада никаква школа у ничему оскудева и ђаци уредно у школу долазе.⁶⁴ Др Ђорђе Натошевић је 1868. године обишао школе у Београду и околним смедеревском, пожаревачком

64 АС-МПс VIII-48 к 9 /1859

и крагујевачком. Из детаљног извештаја о стању школа у Пожаревцу и пожаревачком округу може се стећи потпуна слика о просветним приликама тог времена. Доктор Натошевић истиче да је стање такво да не утиче само на успех деце, већ су постојеће прилике и за њихов "душевни и телесни напредак шкодљиве". Као један од највећих недостатака истиче чињеницу да школе немају своје зграде, већ користе оне које су за друге намене зидане и које су раштркане по целој вароши. Размештај одељења по зградама је следећи: прво одељење првог и оба одељења другог мушког разреда уче у "некој упалој згради у гимназијској авлији, што су некад биле апсане"; друго одељење првог и четвртог разреда, заједно са сва три разреда женске школе уче у кући примирителног суда "и ове све у малим собама бившим апсанама, којих ни једна није за школу удешена", а трећи разред мушке школе "у некој приватној врло незгодној кући". Стање самих учioniца је веома лоше, "неке од ових соба тако су нечисте, да је стид и страх ући у њих, дуварови испроваљивани, и од гвоздених цеви од пећи црни као ојаци, пећи од плеха, патос собњи цигле, прозори отрули, те сва деца кашљају промукла и покварених очију. Има их тако малих, ниских, тесних, мрачних, влажних, да се једва може на 1/4 сахата издржати у њима због оскудице ваздуха...Даље су оскудице, што су особито у неким собама и сви намештаји: скамије, столови, клупе и све учевне опреме, табле, птице, земљовиди тако опали и искварени, да се не може више њима служити." Као посебан проблем истиче чињеницу да сва 4 разреда женске и 1 мушке школе уче у школама које се налазе у дворишту у коме се налазе и рапапете класе на које се окивају и бију "неваљали људи и жене". Даље он закључује: "у таквој је околини узалудан сав васпитавајући рад школе, да један поглед убије у деци сав понос и грдно их саблазни и деморализује". У извештају он предлаже мере које треба предузети: "Овде је преко нужно да се бар на два краја од вароши подигне по једна школска зграда, свака за једну мушку и једну женску школу, макар само за први и други разред, да деца док су мања и слабија не морају далеко до школе ићи; а повећа зграда да се подигне на среди вароши, за сва четири разреда мушке и сва четири разреда женске школе, па у старије разреде сва дотична деца да иду." Натошевић констатује да је последица оваквог стања да је успех у свим школама "врло мали, па што је најгоре, баш најслабљи у једном одељењу првог разреда мушке школе код учитеља Марјановића и у четвртном разреду код учитеља Јакшића." На крају, он наводи да има од учитеља тужбу на општинске власти у вези са малом накнадом за квартир, која је од 60 до 80 гроша месечно,

25

а требало би да је по 120 гроша месечно и “да се даје свима једнако”. Он предлаже да им се нареди да ово испуне у року од највише месец дана. Из извештаја пожаревачких учитеља из 1859/60 године у рубрици “о школским зградама” учитељи су записали: “Почем Обштина свога зданија за школе нема, слабо се око поправљања и заузима”.⁶⁵ Ни десети део школских зграда у Србији није одговарао здравственим захтевима. Оне су, огромном већином, биле ниске, мрачне, затим „тескобне“, често и влажне, а све то је за последицу имало веома загушљив ваздух. То је, између осталог, узрок честих боловања ученика. Од стотине уписаних ученика у 1873/4 школској години, школу је оставило 17,26%, а од овог процента 6,32% је било болесно, а 1,65% је умрлих ученика.⁶⁶ Према извештајима пожаревачких учитеља изостанци због болести нису били бројни, када се узме у обзир оваква статистика за Србију. Обично је по неколико ученика изостајало због болести, док је број изосталих због других разлога већи.

Марта 1881. године донета су *Правила о грађењу школа и о намештају школском*. Овим Правилима се по први пут предвиђа зидање од тврдог материјала, са пространим и светлим учионицама у које се улази из ходника и у којима је патос од дасака, на зидовима масно обојене цокле, а прозори дупли и са завесама, посебном просторијом за гимнастику при већим школама, чивилуцима за одећу у ходнику, школским двориштем са засађеним дрвећем, школском баштом која треба да служи и за наставу, становима за учитеља, послужитеља и за ђаке који преко недеље остају, као и низом других одредаба. Што се тиче намештаја прописане су нове скамије са 2-4 седишта облика и димензија који би одговарали дечијем узрасту и наставним потребама. Поручено је овим Правилима да се постојеће зграде адаптацијом што више приближе овим захтевима. Нажалост, реализација према овим Правилима је у већини места изостала, због недостатка материјалних средстава.

Први уџбеници

У почетку књиге -уџбеници за основне школе добијани су из Аустрије. Пишући о школама за време Милоша Обреновића, Вук Караџић каже: “Трошак на мале школе и на

65 АС-МПс XII -76 /1859

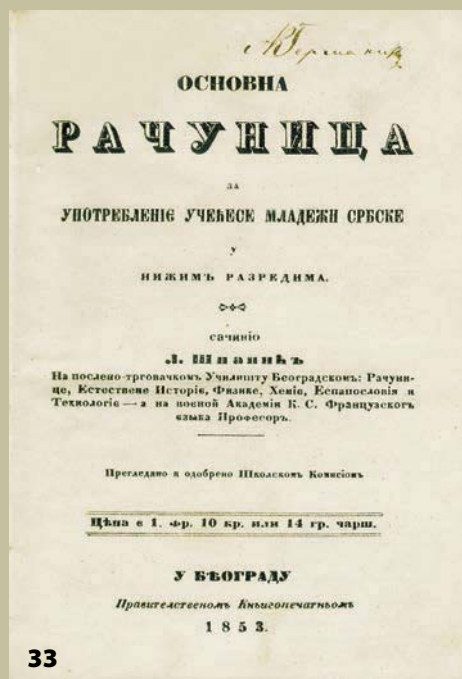
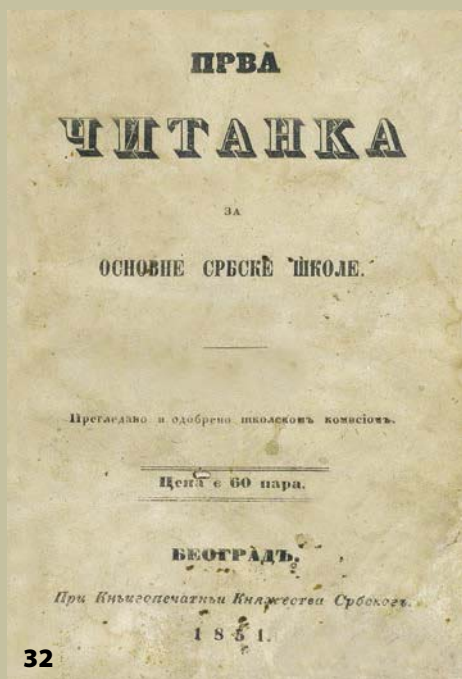
66 В. Карић, нав. дело, 256.

31

учитеље плаћају општине, а на велике сав народ. За мале школе штампане су којекакве школске књиге, али су међу њима још једнако часловац и псалтир најглавније, и по њима се показује колико је дијете научило или шта учи, нпр. “часловац” или “псалтир” или “буквар”.⁶⁷ Оснивање државне штампарије у Београду 1831. године омогућило је да се отпочне и са штампањем сопствених уџбеника. Први уџбеници штампани у Србији су два буквара, оба штампана 1838. године. Први буквар написао је Петар Радовановић по службеној дужности, а кога је прегледала и одобрила за штампање комисија састављена од професора гимназије. Наслов му је *Српски буквар* или *Нова азбучна књижица*. Аутор другог буквара је Глигорије Зорић, а наслов је *Мали учитељ или српски буквар* и штампао га је као приватно издање. Следеће 1839. године штампана је прва читанка, коју је саставио Димитрије Исаиловић, под називом *Мала читанка за начелно уџраженије младежи у начим нормалним школама Књажевства Србије*. Године 1843. штампани су *Крашки календарис* и *Крашка свјашчена историја од архимандрита Гаврила Појовића*, као и прва *Рачуница*. Аутор уџбеника за земљопис био је Милован Спасић: *Земљописаније целој свѣта* 1845. и *Земљописаније за 3. разред основни школа*.

67 В. С. Караџић, *Живот и обичаји народа Српскога*, Политика, Народна књига, Београд, 2005, 294-295.

Важан тренутак у изради и штампању уџбеника представља оснивање Школске комисије 1849. године, чији је првенствени задатак био да се стара о изради уџбеника. Тако је 1850. године председник Школске комисије молио Попечитељство просвештенија да позове архиепископа и митрополита да и они, поред чланова Школске комисије, погледају “прерађене и ново печатане” књиге *Катихизис* и *Свјаштенику историју*, како би и они изложили своје примедбе на ове уџбенике.⁶⁸ Следеће 1851. године Архиепископ београдски и Митрополит српски достављају своје измене у овим уџбеницима, како би ове исправке биле унете и “да се по њима препечатавањ предузме”.⁶⁹

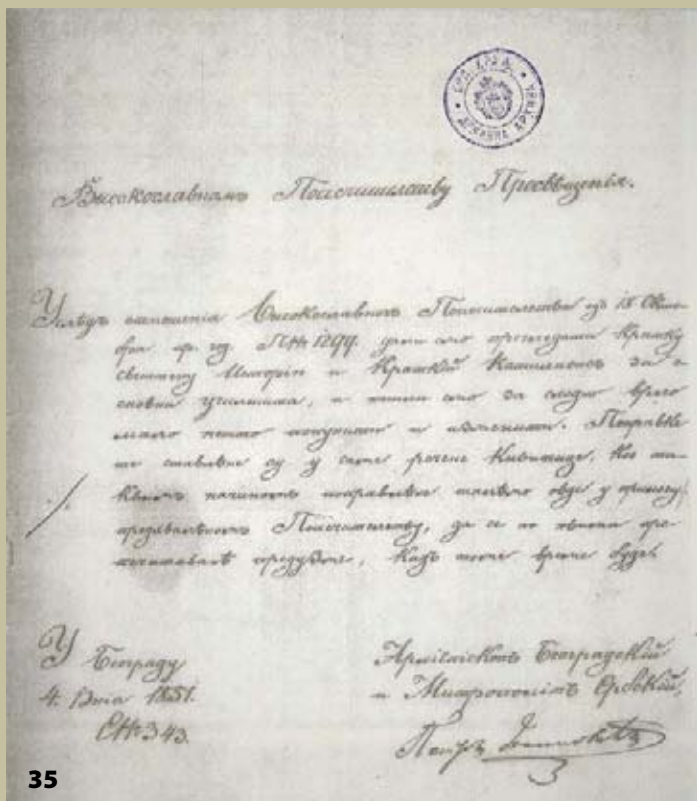
Током наредних година радило се на унапређењу уџбеника. Школске комисија је 1854. године прегледала школске књижице *Буквар*, *Прва знања*, *Читанку* прву-другу, *Рачуницу* и *Србску историју* ... “у основне школе уведене, с том молбом да ако иј за уместне нађе, изволи исте одобрити (Попечитељство)” и детаљно је предложила исправке у поменутих уџбеницима. У истом предмету Школска комисија детаљно образлаже зашто је потребно да се “грама-

тична терминологија у опште и сама колико буде могуће бољ дотера и усавршенствује, како би смо се временом до такве терминологије доћи могли, која би уједно и српска, а и опће појатна и сходна била”. Даље ова Комисија појашњава зашто у *Србској историји* није пожељно, а што Попечитељство сматра да јесте, да се налази историја после Кнеза Лазара, образлажући је на следећи начин: “у тако малим за основне школе опредељеним књижицама, врло тешко у овом смотренију нешто написати, а да е не учини погрешка у саразмерности”. Даље Комисија се бави питањем књижице *Србска грамашика*, где до детаља објашњавају зашто се у овој књижици не налази све оно што Попечитељство сматра да би требало. Комисија сматра да онда овај уџбеник не би испунио свој основни циљ и кажу: “Оваква књижица онда ће управо цели својој најбољ одговорити, ако буде садржавала колико је могуће краћи и стручнији преглед главниј форми правилног јазика”. По прегледу предлога Школске комисије за вршењем измена, Попечитељство обавештава Комисију да је “потпуно задовољна са поправкама” и препоручује да се и убудуће на школским књижицама које се “препечавају” изврши преглед и предложе исправке уколико за тим има потре-

68 AC-MПс III/546/1851

69 AC-MПс V-54/1851

35

бе.⁷⁰ У наредном периоду штампани су следећи уџбеници: *Буквар* од Гаврила Поповића, *Прва, друга и трећа читанка* од Филипа Христића, *Српска грамаџика* од Косте Цукића, *Писмени састави* од Косте Бранковића. Следе *Рачуница крајџка* од Филипа Христића, *Мали земљопис Књажевства Србије и шурској царства у Европи* и *Јестествено земљописаније* од Милована Спасића.

Први пут се јављају уџбеници из области природних наука—*Општа знања сваком човеку нуждна* од Петра Радовановића и *Прва знања* од Филипа Христића. Тако су до 1850. године изашли из штампе сви уџбеници за основне школе, а исте године је започет рад по новом наставном плану, који је састављен према њима. Једину новину представља уџбеник историје Николе Крстића *Крајџка историја српској народа* који се појавио 1860. године. Са дефинитивном победом Вуковог правописа после 1868. године долази до

⁷⁰ АС-МПс V-405к3/1854.

потребе за новим уџбеницима. При томе је највеће важности појава новог буквара. За његову израду Министарство просвете је расписало конкурс на коме је као најбољи изабран *Буквар за основне српске школе* 1870. године Ђорђа Натошевића. Августа исте године овај буквар је званично уведен у школе.⁷¹ Увођење овог буквара у наставу означило је прекретницу—с једне стране, представљао је коначну победу Вуковог правописа у настави, а с друге ликвидирање срицања.

Интересантан је распис упућен начелствима пожаревачком, крајинском, црноречком, ћупријском и Управи Мајданпека, који садржи упутство за употребу новог буквара при држању наставе влашкој деци (Београд, 21. септембар 1870.г.). Појавом новог буквара (5. август) који је уведен у све основне школе јавља се проблем његове употребе код влашке деце. Препорука учитељима је следећа: Учители треба да се при учењу држе поретка у буквару. Да казује речи за ствари, а влашкој деци и да покажу на слици и како се то каже на влашком, ако знају „или да их просто на табли нацрта“.⁷² У наредном периоду од 1870. до 1874. године изашли су из штампе уџбеници за све предмете који су предавани у основним школама. Што се тиче наставних средстава, свака школа требало је да има велику и малу штицу, црне краснописне таблице за прегледање при писању⁷³, географске карте (планиглоб, српских земаља и пет делова света). Известан број школа имао је и Шрајберове слике за наставу јестаственице (примери птица, риба, биљака), рачунаљку и слику метарских мера.

Од 50-их година јављају се зачеци литературе за пружање помоћи учитељима. Иако није студирао педагогију, по постављању за главног школског управитеља Милован Спасић је објавио следећа издања: *Нравствени васпитање деце за родитеље и васпитање деце* 1850, *Практична рачуница за учитеље* 1850. и *Педагогично-методично наставленије за учитеље основни школа* 1855. године.

⁷¹ С. Ђунковић, *нав. дело*, 94.

⁷² АС-МПс XIII -83 /1873

⁷³ Главни управитељ основних школа Петар Радовановић доставио је свим начелницима распис да је Попечитељство просвештенија наредило да се изради 1000 “екземплара црни таблица које ће у основним школама као прегледалице при писању служити” и у том распису налаже начелницима да саопште општинама да својим учитељима купе ове таблице (цена једне таблице је 12 гроша), а учитељима да их почну да користе следеће школске године. (250HC31852LXXXIII2646).

38

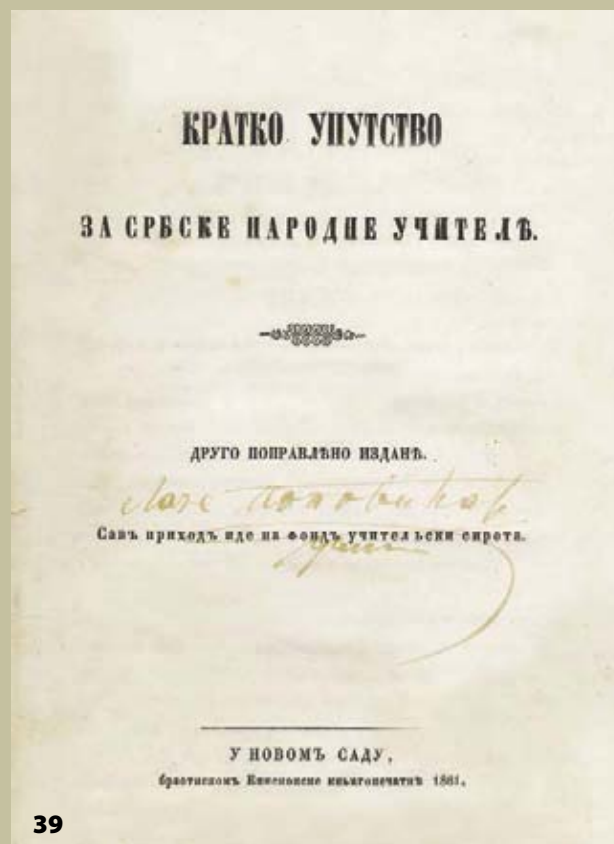
По изласку из штампе овог *Настављенија Поличителство просветљенија* је наредило учитељима да се у свом раду управљају по њему. Настојање у вези са унапређењем наставе су добила снажну подршку и покретањем првог педагошког часописа у Србији под називом *Школа*.

Овај часопис је почео да излази 1868. године под уредништвом Милана Ђ. Милићевића. Часопис је излазио до 1868. године.⁷⁴

Оснивање школа за женску децу

Иницијатива за оснивање женских школа постојала је и раније, али тек 1840. године покушај Димитрија Исаиловића, начелника *Поличителства просветљенија*, је покушај који је плански осмишљен у циљу решавања питања жен-

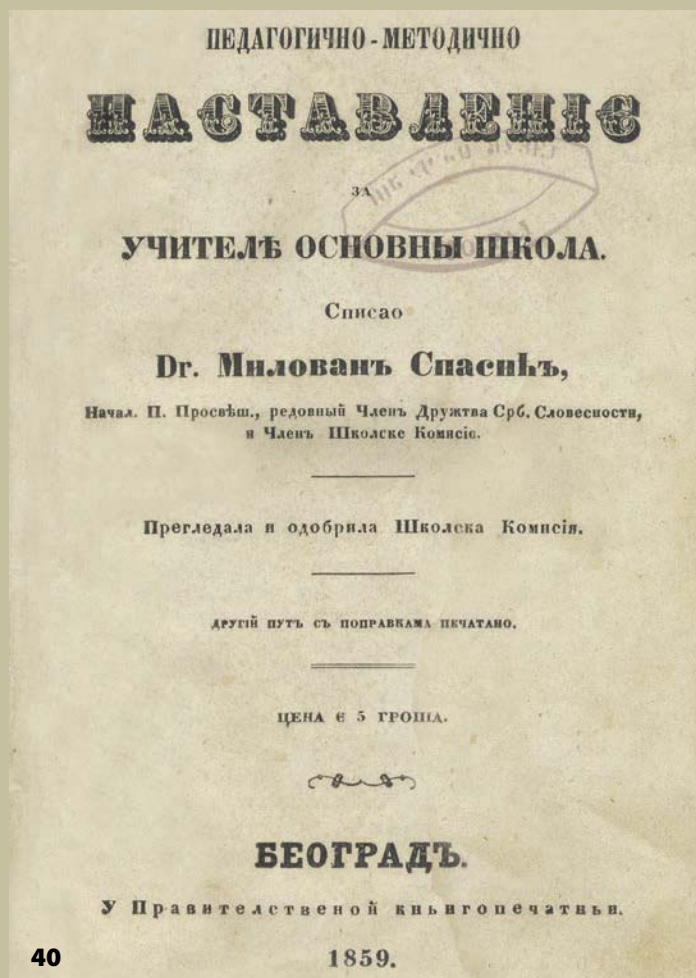
⁷⁴ С. Ђунковић, *нав. дело*, 88.

39

ског образовања. Његов предлог је да се оснују четврте такве школе. Милош Обреновић се није сложио са тим предлогом, већ је наложио да се за почетак оснује једна таква школа. На жалост, то се није десило све до 1845. године. Те године отворена је прва женска школа у Параћину. Следеће 1846. године издата је уредба под називом *Устроеније девојачки училишта*, којом су одређени задатак, организација и садржина ових школа, имајући у виду њихову посебну намену у светлости тадашњег подређеног положаја жене у друштву.⁷⁵ Задатак им је био “да девојчице најнужднија знања у умном смотренију получе, да се, поред нравственог изображенија, са одређењем свога пола упознаду, а уз то да се и у најнуждним женским пословима обуче.” У школу су се примале девојчице од 6 година. Постојала су три разреда од којих сваки траје по две године, тако да

⁷⁵ С. Ђунковић, *нав. дело*, 38.

укупно школовање траје 6 година. Преподне је време било предвиђено за учење, а поподне за ручни рад. Учители су могла бити само женска лица, која сведочанством потврде одговарајуће образовање, а на испиту и одговарајуће знање. Иницијатива у вези са васпитањем и образовањем женске деце је довела и до оснивања првог женског листа у Србији. Лист је назван *Женски воспитатељ*, а основао га је професор Лицеја Матија Бан 1847. године.

Прва женска школа у Пожаревцу отворена је 1850. године на иницијативу учитеља Живана Ковачевића. Својом молбом упућеној Попечитељству просвештенија, он обрађа због чега је неопходно отварање ове школе и истиче

да је више пута Општини пожаревачкој указивао “на највећу нужду и потребу једне школе за женску децу, у којој би се поред читања, писања и рачунања, деца и пословима женским, као: лепом шићу, везу и плетиву учила,” али ипак, до отварања ове школе није дошло “што се није имао ко заузети”. Зато се он одважио да о свом трошку отвори приватну женску школу. “Школа је ова установљена на две године дана и будући је приватна, то ће свакиј имућниј родитељ за своје дете по 3 цванцика месечно плаћати... Ја ћу све потребе за школу из своје сопствености набавити имати, квартир и послужитељку плаћати, као и учитељку – што ћу са 90 талира годишњ, месечно исплаћивати”. И поред покушаја главног управника народних школа Петра Радовановића да спречи отварање ове школе, подневши тужбу против Живана Ковачевића, Попечитељство просвештенија је 28. октобра 1850. године одобрило отварање ове школе.⁷⁶ На основу статистичког прегледа вароши Пожаревца за 1855. годину у самој вароши било је 994 кућа са 5173 житеља и 926 пореских глава, варош је имала 3 свештеника, 1 протојереја, 4 основне школе, 5 учитеља, укупно 145 ђака (и дечака и девојчица) и 1 женску школу са 40 ученица⁷⁷. Исте 1855. године Ковачевић се обраћа Попечитељству следећим речима “Мој мили рукосад сада већ потпуно пропада. Пре две године је ова школа егзистирала као приватна, међутим, општина ју је узела под своју надлежност и сместила у забачена недовршена два дућана при Примирителном суду... Сва је чађава као каква меана... у том зданију обитавају блуднице... ту су пандури, ту апсеници, и сви се служе једном авлијом.” У предмету смене учитељице Љубе Михаиловић налази се обавештење Начелства Округа пожаревачког Попечитељству да ће од идућег Митровдана женска школа бити измештена у садашњу општинску кућу у којој је тренутно Примирителни суд⁷⁸. Према шематизму учитељица у женској школи 1854. године била је Милица Марковић, а следеће 1855. године Милева Арсић. Од 1856. године учитељица је Љуба-Љубица Михаиловић. Занимљив је случај њене смене. Велики проблем било је и запошљавање учитељице у истом граду у коме већ ради њен супруг – учитељ. У Пожаревцу је такав проблем решен

⁷⁶ АС-МПс I-31/1851

⁷⁷ С. Несторовић, *Образовање женске деце у Округу пожаревачком до 1858. године*, Браничевски гласник I, Удружење историчара Браничева и Тимочке крајине, Пожаревац, 2002, 82.

⁷⁸ АС-МПс IV -144 к17 /1858

ЛИСТ ЗА УЧИТЕЉЕ, РОДИТЕЉЕ И ДЕЦУ.
У Београду, 10. Септембра 1868.

Број 2.

Издази три пута на месец. —
Претплата се шаће напред или
Уредништву или Управи правит.
штампарије у Београду. Цена је
на годину 60, на пола године 30

а до конца 1868. 20 гроша. У
Аустрији пак за годину 5 фор.
40 новч. за пола године 2. фор.
70, а за ово четири месеца 1
фор. 80 новч.

Година I.

Знање је светлост, знање је моћ —
Учимо, браћо, и дан и ноћ.

42

на штету постојеће учитељице Љубе Михаиловић⁷⁹. Марија Николић, жена пожаревачког учитеља Симе Николића, је желела да ради као учитељица. С друге стране, учитељица Љуба се више пута обраћала Попечитељству просвештенија и главном управитељу Радовановићу да добије стручно упутство о примени програма и закона. Како поменута упутства није добила, радила је како је сматрала да треба. Главни управитељ Петар Радовановић је у Пожаревац дошао са намером да смени учитељицу Љубу и на њено место постави Марију Николић. Учитељица Љубица је послала Попечитељству писмо у коме се жали да је Петар Радовановић “нагрдио да лоше ради”, а она се “заиста управљала Наставленијем Милована Спасића”. С друге стране, Петар

⁷⁹ Д. Ивановић, *нав. дело*, 94.

Радовановић је обавестио Попечитељство “да се постави за учитељку Марију, жена учитеља четвртог разреда Симе Николића, јер Љуба нема знања, која се од учитељке захтевају, свирепо и немилострдно са слабом женском децом поступа; на интриге и сплетке је склона и на поведенијем својим и као учитељка и као женска не препоручује се”.⁸⁰

Од 1845-1858. развијана је споро мрежа женских школа. Није их било у свим окрузима. У време пада уставобранитеља радило је неколико девојачких школа, а у Пожаревацу од 1855. радила је школа са 2 учитељице.⁸¹ Из списка свих учитеља који су се налазили у вароши Пожаревацу и њихових оцена за школску 1856/7. годину из 1858. године види се да

⁸⁰ АС-МПс IV-144 к17 /1858

⁸¹ Д. Ивановић, *нав. дело*, 67.

је учитељица у женској школи Љуба Михаиловић, старости од 32 године, “безбрачног” стања, да је учитељица 3 године, да јој је плата 150 талира, а за њене карактеристике наводи се “језична је и због тога је изгубила поверење код општине.”⁸² Извештај у почетку 1859. године достављају Фемка Симић, учитељица 1. разреда и Марија Николић, учитељица 2. и 3. разреда, што значи да је Љуба Михаиловић замењена Маријом Николић. У овом извештају о стању женске школе у Пожаревцу наводи се да укупно има 137 ученица, 96 у 1. разреду, 38 у другом и 3 у 3. разреду. По две ученице из 2. и 3. разреда не похађају наставу због болести, а остале редовно долазе у школу. Из дела извештаја који се односи на школско здање сазнаје се да није поправљано и “оскудева у свим оправкама, потребе све нема, орман, икона и скамија”.⁸³

У списку учитеља и учитељки основних школа који се налазе у вароши Пожаревцу у првом полугођу школске 1859/60. године из 1860. године, као учитељица у женским школама наведене су Марија Николић са платом од 150 талира и Јефимија Симић са платом од 130 талира.⁸⁴ Извештај о стању основне женске пожаревачке школе за месец децембар 1878. и јануар 1879. године из 1879. године поднеле су учитељице Персида Ђорђевић учитељица 3. и 4. разреда (32 и 20 ученица), Љубица Радуловић учитељица 1. одељења 1. разреда (51 ученица) и Албијана Протић учитељица 2. одељења 1. разреда (51 ученица).⁸⁵

Број ученица се константно повећавао, тако да је 1880. године и 2. разред подељен на два одељења. Драгиња Бачанинова, учитељица 2. разреда 2. одељења женске школе у Пожаревцу, је 5. фебруара 1880. године поднела извештај Министру просвете и иностраних дела да је полугодишњи испит у овом одељењу за 1879/80. годину положен и да су од 38 њих 36 положиле, а да су се две ученице одселиле. „Ученице су са потребама прилично снабдевене, а школу

уредно посећују. Здравље је повољно. Школа је са потребама добро снабдевена.”⁸⁶ Исте године и Персида Ђорђевић, учитељица 3. и 4. разреда женске пожаревачке школе доставила је Министру просвете извештај о стању у овим разредима. У 3. разреду било је 70, а у 4. 35 ученица, а ученица није била довољно пространа и није имала довољно

Извештаје

О стању основне женске школе објављеног Пожаревачке гимназије 1859/60. године

<i>Ели учитељско звање се брзо променило због тога што је опште познато да се неки учитељи, као по због болести, не похађају школу?</i>	<i>Колика у овом разреду, а колико свих ила у свим разредима?</i>	<i>Изу ли постоје све у складу са у школи или не, и како се све понашају са ученицима?</i>	<i>Допуштају ли се још неке исправе, као икона, скамија и сл.?</i>
<i>Звање учитељско не одговара ни у чему, а одговара у свему одговарајућим потребама, а све икона, орман, скамија, и остало.</i>	<i>у I^о 96 у II^о 38 у III^о 3 Укупно 137</i>	<i>Великог су свега недостига, а свега немогуће је додати, због тога што је школа уопште није у складу са потребама, а све понашају са ученицима.</i>	<i>Само још неке исправе, као икона, скамија и сл.</i>
<i>1. Септембра 1859. године у Пожаревцу</i>		<i>Гимназијске основне женске школе Пожаревачке гимназије</i>	

43

скамија за све њих. Због тога је молила Министра да одобри раздвајање ова два разреда и обезбеди учитељицу за 3. разред.⁸⁷ Године 1881. укупан број ученица био је 231, а учитељице су биле Персида Ђорђевић, Јелена Стојановић, Надежда Борисављевић, Драгиња Бачанин, Љубица Радуловић и Албијана Бојић,⁸⁸ што значи да је одобрено раздвајање 3. од 4. разреда.

Из извештаја Ђорђа Натошевића из 1868. године види се да су сва одељења женске школе била смештена у кући примирителног суда “и ове све у малим собама бившим апсанама, којих ни једна није за школу удешена”. Женска школа остала је у простору у згради Примирителног суда све до 1893. године, када је привремено смештена у велику и лепу црквену кућу у порти Саборне цркве.

82 AC-MПс V-53/1858

83 AC-MПс XII-76/1859

84 AC-MПс IV-622/1860

85 AC-MПс II-42/1879

86 AC-MПс II 277 к1/1880

87 AC-MПс II 14/1879

88 AC-MПс V 34/1881

44

Финансирање и положај учитеља

Међу учитељима којима је поверена настава у основним школама, већина је била из Аустрије. Српски учитељи из Аустрије су били пионери просвете и писмености у Србији. Они су задужили српску културу, не само у просвети већ и у здравству, државној управи, књижевности и уметности. Присуство пречанских учитеља осећало се свуда, па и у свакодневном животу, у начину одевања, манирима, исхрани. Највише пречанских учитеља радило је у Шабачкој (6) и Пожаревачкој нахији (5), по два у Ваљевској, Јагодинској, Ужичкој и Чачанској, а по један у Београду, Београд-

ској, Крагујевачкој, Смедеревској и Тупријској нахији. У списку државних учитеља од 13. децембра 1835. године налазила се двадесет једна школа са двадесет осам учитеља, 19 из Аустрије, 8 из Србије и један из Турске, односно из Ниша.⁸⁹ Нажалост, у Србији није постојао школовани кадар за учитељско занимање, тако да су овај посао обављали и они који нису имали квалификације.⁹⁰ Само Попечитељство, па и касније Министарство настојали су да допринесу побољшању овакве ситуације. Министарство просвете и црквених дела је 1881. године организовало два практична предавања за учитеље “привремене”, за време школског одмора (у јулу), у Нишу и Пожаревцу. Одређени су учитељи који курс треба да слушају и у ком месту. Министарство просвете је послало обавештење окружним начелницима које они треба да проследе учитељима: „Позвани учитељи, осим оних који су у месту где су предавања, имаће сразмерну попутину и издржавање за време предавања и то по 60 динара“.⁹¹ Учитељска примања су била мала, па је школовани кадар користио сваку прилику да пређе у чиновнике или на места професора⁹², чак и када нису имали квалификације за та радна места и тако побољшају свој материјални положај. Тако је Мојсеј (Мојсило) Живојиновић, који је радио као учитељ старије пожаревачке школе у периоду 1838-1844. година, прешао у Окружно начелство, где је радио као писар. О положају учитеља у друштву говори и пожаревачки учитељ Живан Ковачевић, у молби Попечитељству просвештенија за отварање женске школе: “је ли могуће било учитељу-над којим се досад свакиј размаивати могао и смео како је тео и ком је свака ћуд била суд, јер ако свакој предпостављеној школској власти, ако ма коме

89 Д. Ивановић, *нав. дело*, 53.

90 Списак свих учитеља у Округу пожаревачком. На списку је 19 учитеља од којих само 5 поседује „свидетелство“. Од пожаревачких учитеља га поседује само Мојсеј Живојиновић. (МПс фI р40 /1843).

91 МПс XII-172 /1881

92 Константин Ђорђевић поново моли за место професора у полугимназији и поново је одбијен. (МПс фII р86 /1846). Емануел Каначки, учитељ млађе пожаревачке школе тражи да га Попечитељство просвештенија распореди на бољи посао, с обзиром на образовање и знање. Попечитељство одговара да за сада нема упражњено место, али да га имају у виду, а да се он за сад задовољи постојећим местом. (МПс 276 /1840). Премештање учитеља Стефана Максимовића из пожаревачке школе (старије правитељствене класе) за професора граматикалне класе у Књажеско-сербској гимназији. (АС-МПс 7 /1838).

лицу местне власти, ако свештенству, ако општини свој или свакому лицу понаособ није учитељ повољан, но само је требало да се побуди чим атару, другоме месту отвори, одма је ма усред чиме премештај готов бивао.”⁹³

Учитељи су чинили посебну групу чиновника. Оно по чему су се битно разликовали од чиновника сличног образовања у управи и судству је то што су имали много мање плате (најчешће 10-15 талира месечно), а и мањи друштвени углед.⁹⁴ Учитеље је све до 1857. године плаћале општине. Нажалост, то су углавном радиле крајње неуредно. Попечитељство просвештенија је интервенисало наређујући начелницима округа да проследи среским начелницима да се плате учитељима исплаћују редовно.⁹⁵ Део плате примали су у натури-дрва за огрев, бесплатни стан и храна, који су веома често били предмет притужби учитеља на општинске власти.⁹⁶ Они нису били задовољни односом општинских власти према њима, па у једној од бројних молби упућених Попечитељству кажу: „За учитеље нема, а да је за штогод мање важније нашао би се депозит који је за непредвиђене случајеве намењен“⁹⁷. Септембра 1856. године донето је *Устројеније главног фонда школског*. Овим *Устројенијем* замењује се *Уредба* од 13. јануара 1841. године. У припреми овог *Устројенија* Начелства Округа пожаревачког је водио преписку са *Попечитељством* у вези са списком школа и учитељским платама, као и потребном количином дрва, које поред „квартира“, треба да обезбеде општине. У „Општем прегледу опредељени плата учитељски по величини општина школски, важности општина и скупоћи за живот нужним“ под бројем XI уписано је Округје пожаревачко и у њему су за град Пожаревац изнети следећи подаци:

1. 3. и 4. разред - 150 талира
2. разред - 100 талира

93 АС-МПс I-31/1851

94 Б. Миљковић-Катић, *Структура градског чиновничтва Србије средином XIX века*, Београд, Историјски институт, Службени гласник, 2002. 161.

95 НОП подноси извештај да је пренело наредбу среским начелницима да се плата учитељима мора „издавати на време“. (МПс фVIII р2 /1859).

96 Захтев учитеља и „учитељке“ Попечитељству да „наложи“ општини да изда учитељима новац за огрев, јер је у међувремену цена товара дрва порасла и они са новцем добијеним за ту намену не могу купити ни половину прошлогодишње количине. (АС-МПс фVIII р1363 /1861).

97 АС- МПс I-22 /1869

1. разред – 100 талира“

У истом списку у рубрици „из колико парохија и домова општина школски састоји“, уписано је да је из 6 парохија и 1369 домова. У истом списку је и „у Пожаревцу девојачка школа“ и плата од 118 талира. За све учитеље су „квартир и огрев безплатежањ“. Овај списак је сачињен по усвајању школског фонда (позивају се на члан 18.).⁹⁸ Државна власт је овим *Устројенијем* 1857. године преузела финансирање школа и учитељских плата и уредила положај учитеља. Плате су повећане у односу на период када су плате исплаћиване из општинске касе. Тако је буџет учитељски у Пожаревцу за школску 1857/58. годину био:

4. разред (1369 домова) – 170 талира
3. разред (1369 домова) – 160 талира
2. разред (1369 домова) – 150 талира

98 АС-МПс IX-1 /1857

1. разред (1369 домова) – 140 талира
 Девојачке школе (1369 домова) – 150 талира.⁹⁹

Учитељи су постали државни службеници, али нису имали сва чиновничка права. Плате су им одређене према рангу школе и разреду у коме су предавали. То је разлог честих молби за прелазак на упражњено радно место учитеља боље плаћених разреда.¹⁰⁰

Учитељи су организовано покушавали да поправе свој положај. Тако су пожаревачки учитељи, али и сви у Округу пожаревачком, одржали 24. марта 1858. године састанак. После тог састанка послали су молбу Министарству просвете, тражећи да им се побољша материјални и “сваки други” положај у друштву. Захтев су потписали и сви пожаревачки учитељи.¹⁰¹

После доношења Закона о устројству основних школа 1863. године друштвени положај учитеља је поправљен. Учитељи си разврстани у 10 класа, изједначене су мушке и женске школе и њихови учитељи и по први пут им је регулисана пензија.¹⁰²

Учитељи су 1881. године издејствовали да се донесе нови Закон о учитељским платама којим је њихов материјални положај побољшан. По одред-

бама овог Закона учитељске плате су знатно повећане и кретале су се између 800 и 2450 динара. Укинуте су класе, а установљено је 6 периодских повишица, које су се аутоматски добијале по навршетку сваке четврте године, уз услов да просечна оцена учитеља у том периоду износи најмање “врло добар”.

Списак

Ученици и Учитељи Основних Школа у Округу Пожаревачком на 1. Октобра 1858. године

<i>Број школе</i>	<i>Име и Презиме Учитеља и државности</i>	<i>Број ученика</i>	<i>Укупна плата учитеља</i>	<i>Укупна плата ученика</i>	<i>Име школе</i>	<i>Укупно</i>	<i>Укупно по разреду</i>	<i>Плате по разреду</i>	<i>Укупно по школи</i>
1.	<i>Атанасије Стаматовић</i>	27	140		<i>Стаматовић</i>				
2.	<i>Јоже Миливојевић</i>	12	160		<i>И</i>				
3.	<i>Светозар Стојановић</i>	42	150		<i>Светозар Стојановић</i>				
4.	<i>Светозар Стојановић</i>	25	140		<i>Светозар Стојановић</i>				
5.	<i>Светозар Стојановић</i>	24	140		<i>Светозар Стојановић</i>				
6.	<i>Светозар Стојановић</i>	25	150		<i>Светозар Стојановић</i>				
7.	<i>Евдимије Стојановић</i>	30	150		<i>Евдимије Стојановић</i>				

27

99 АС-МПс II-94 к17 /1858

100 Молба Стојана Радовановића учитеља 1. разреда 2. одељења да се постави на место Алексе Нешића (1. разред 1. одељење), који прелази у другу струку. Попечитељство није уважило молбу, јер је „привремен и што је по гужби и за ово одељење постављен“. (АС-МПс III-372 /1860). Молба Димитрија Протића, учитеља 1. разреда за унапређење. Одговор је да за сада нема места, али да ће га имати у виду. (АС-МПс ФII р48 к4 /1857).

101 АС-МПс ФIII р139 к11 /1858

102 Пројекат за израду Уредбе о пензији удовица и сирочади свештенички започет је 1859. године (АС-МПс I-101 /1859).

Број ученика се из године у годину повећавао. Због великог броја ученика у једном разреду учитељи су тражили дозволу за раздвајање разреда или поделу разреда на два одељења.

У октобру 1855. године ђакон и учитељ 3. и 4. разреда Атанасиј Бранковић¹⁰³ молио је главног управника школа

103 Атанасије Бранковић је рођени Пожаревљанин. Основну школу је завршио у Пожаревцу, а гимназију Богословију у Београду „с преваходним успехом“. Као његове карактеристике у извештајима и при оцењивању наведено је да је “способан и владања рђавог. Много се карта и није у дужности

Петра Радовановића да одобри раздвајање 3. од 4. разреда. Свој захтев је образложио чињеницом да је уписано 86 детета и да је раздвајање разреда предуслов за добар успех ученика.

Петар Радовановић је тражио од Попечитељства дозволу да изврши поделу ова два разреда. Што се тиче места где би се сместио још један разред, Радовановић каже “да Општина пожаревачка има довољно соба у купљеном од Правитељства зданију, гди су и сад 3 разреда, као што и извора довољно има, откуд би овог четвртог учитеља плаћала.” Начелство Округа пожаревачког поднело је извештај да се Примирителни суд изјаснио да нема финансијских средстава за још једног учитеља. Без обзира на то, Министарство је одобрило раздвајање 3. од 4. разреда. Новембра 1856. године Александар Карађорђевић је одобрио да годишња плата учитеља 3. разреда школе пожаревачке буде 150 талира.¹⁰⁴

У августу 1858. године учитељ 1. разреда пожаревачке школе Димитрије Протић, молио је Попечитељство просвештенија да дозволи поделу 1. разреда. Образлажући ову своју молбу он је навео да се у претходне три године, колико је он учитељ овог разреда, повећавао број ученика и да их никада није било мање од 50, а некад и више од 60 ученика “свагда достојно приправне у 2. разред премештао, а остатак који је свагда по 20 и неколико био, уколико сам могао обучавао сам, и чинио им олакшице за идућу годину”. Како је 24 детета “оставши од прошле године као ванредни”, а у првих 8 дана пријема нових ученика уписано 69, а до 20. августа има још 12 дана, то он моли Попечитељство да дозволи поделу овог разреда на 2 одељења. Даље он образлаже да је потребна ова подела разреда и из тог разлога “што се не могу оволика деца у једној соби сместити” и даље да “бар сад основне школе нису општинске, но народне, те тако би сасвим неправдо било овде оволику дечицу занемарити”. У овој својој молби он се позива и на 3. главу “Педагогично-методичног настављенија” у којој се каже “да школска соба не буде препуна и тескобна и да је у њој ваздух увек чист и свеж, а овде се ни за четврт сата чиста ваздуха имати не може”. Из извештаја који је Начелство Округа пожаревачког доставило Попечитељству просвештенија у августу наредне, 1859. године, види се да “Општина пожаревачка за учитеља 1. разреда склонила, да

свагда тачан.” (М. Владимировић, *Школовање и писменоси у пожаревачком крају од 1733-1842.* у: “Двестапедесет година Основне школе “Доситеј Обрадовић””, Пожаревац, 1983, 58).

104 АС-МПс VII-95/1856

се таковиј са платом 140 талира и осталим додатцима годишњим и то све из општинске касе да му се издаје”.¹⁰⁵

У Кнежевини Србији је 1865. радило 356 учитеља, а у пожаревачком округу 40 учитеља.¹⁰⁶ Број школа по округима је 1866. године: у Округу пожаревачком 79 (73 мушке и 6 женских), а број житеља 140.790, а као поређење у Округу хупријском укупан број школа је 21 (18 мушких и 3 женске).¹⁰⁷

Највећи број основних школа у Кнежевини Србији отворен је после доношења Закона о устројству основних кола од 11. септембра 1863. године и то у периоду до 1867. године. Тада је у држави било 343 мушких, 35 женских са 417 учитеља и 53 учитељице. Од 417 учитеља, 141 је из Аустрије, 13 учитеља из турске, махом школованих у Србији, 1 из Пруске, а остали из Србије.¹⁰⁸ Број школа у Округу пожаревачком је 1844. године био 17, 1854. године 33, а 1864. године 38.

Статистика преглед школа, учитеља и ученика за Пожаревачки округ¹⁰⁹

школа	1862	1867	1870	1874
мушке	30	57	62	67
женске	2	2	2	6
учитељи	35	65	71	81
учитељице	3	5	5	9
ученика	1048	2334	3852	3398
ученица	139	190	201	336

О броју деце у пожаревачким школама сведочи извештај Суда Општине пожаревачке из 1880. године који је упућен Начелству Округа пожаревачког, следеће садржине: „У Општини пожаревачкој има преко 500 деце у основним школама мушким и женским. Број ђака расте из године у годину. Општина је вољна да поднесе колико више може на подизање просвете и просветних завода и развиће образованости“, а када је реч о учитељу за школу „да јој пошље учитеља од спремних и изучених младића, јер

105 АС-МПс X-34/1859

106 В. Грујић, *Основношколско образовање и васпитање у Србији до стицања државне независности*, САНУ, Споменик СХХХИИ, Одељење друштвених наука, књига 26, Београд, 1994, 95.

107 М. Ђ. Милићевић, *нав. дело*, 1015.

108 В. Грујић, *нав. дело*, 90.

109 В. Грујић, *нав. дело*, 102.

28

оволика општина има само једног учитеља који је свршио учитељску школу“.¹¹⁰

Учитељи који су оставили највећи траг у културном развиту града су Мојсеј Живојиновић, Живан Ковачевић и Бура Јакшић.

Један од најзначајнијих пожаревачких учитеља био је Мојсеј Живојиновић. У Пожаревцу је живео од октобра 1838. године до 1854. године, док је као учитељ радио у периоду од 24. октобра 1838. до марта 1844. године о чему му је Попечитељство просвештенија, а на његов захтев, издао “свидетелство”¹¹¹.

Мојсеј Живојиновић је 1840. године обавестио Попечитељство о лошим условима рада, односно о стању пожаревачке школе, где каже да је школска зграда стара, без скакала на прозорима учioniца и без скамија.

И сам је покушавао да поправи стање школе, па је у његовој организацији одржана дечија представа, после које је уплаћен прилог од 780 гроша чаршијских у школски фонд¹¹². Суочен са тешким условима рада и малом платом,¹¹³ Мојсеј Живојиновић прелази у Окружно начелство, где је радио као писар.¹¹⁴ Овај учитељ, касније писар, био је свестрана личност, учитељ, песник, драмски писац, оснивач, управник, редитељ и сценограф пожаревачког позоришта и један од оснивача читалишта.¹¹⁵ У Пожаревцу је живео од 1838-1855. године. Свој књижевни рад почео је писањем драма. Марта 1842. године Мојсеј је написао драму *Пијаница и пројалица*, као и молбу *Попечитељству просвештенија* да се она цензурише. Уважио је цензорове

110 АС-МПс VIII -137 к7/1880

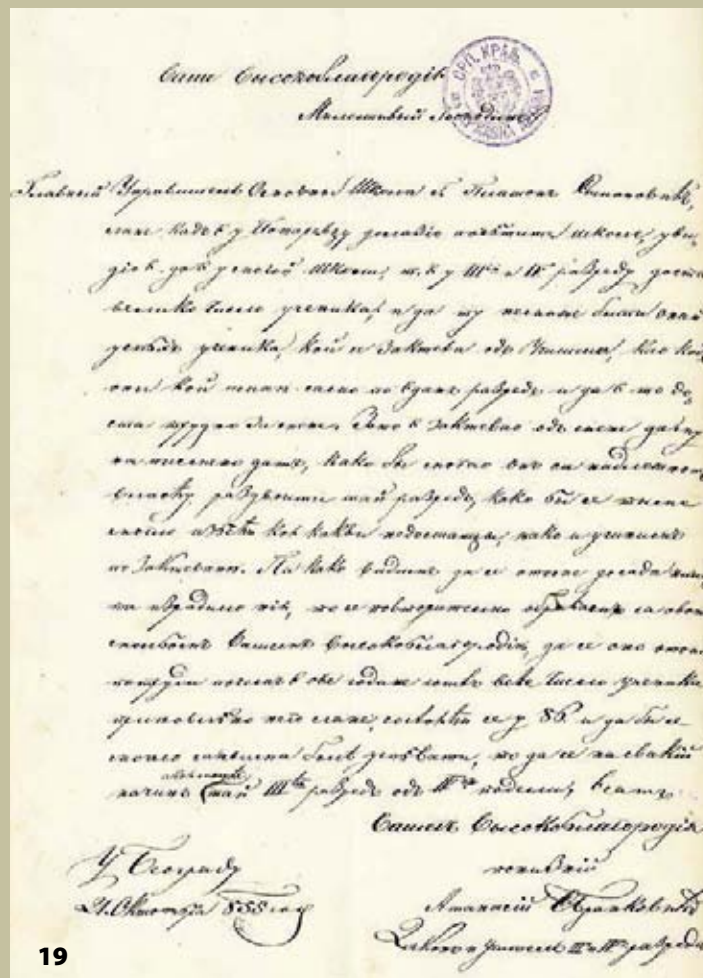
111 АС-МПс II-57/1855

112 АС-МПс I-1/1842

113 За прва три месеца рада у пожаревачкој школи плата му је била 10 дуката и 6 цванцика, односно 250 гроша плате (АС-МПс 204/1839), а плата од 26. октобра 1840. до 26. јануара наступајуе 1841. године 375 гроша (АС-МПс 664/1840).

114 Љ. Поповић, *Шематизам*, 187 (М. Живојиновић је од 9. марта 1845. године писар окружног начелства у Пожаревцу. Полу-годишњи извештај Начелства Округа пожаревачког за 1849. годину потписао је М. Живојиновић. (АС-МУД II XII/2-1849).

115 Више о М. Живојиновићу видети у: В. Јоксимовић, *Књижевни и културно-просветни рад Мојсеја Живојиновића у Пожаревцу*, у „Записи“—годишњак Историјског архива Пожаревац, година II/број 2, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2013, 131-137; В. Јоксимовић, *Књижевности пожаревачког краја—од Григорија Синаишта Млађега до Србољуба Митића*, Пожаревац, 2014.

19

(Атанасије Николић) примедбе за избацивање вулгарних речи и сцена. 1844. године у Пожаревцу је штампао своју драму под насловом *Скићничка конфузија* или *Несторово љокајање*. Драму је посветио Ђорђу Атанасковићу, помоћнику Начелства пожаревачког округа, који је помогао њено штампање. Живојиновић је написао и романтичарску трегедију *Смрт Вукашина Краља*, која је објављена после његове смрти 1869. године. Написао је и неке песме о Доситеју, Вуку, Јосифу Павлу Шафарику.¹¹⁶ Овај учитељ је био и

116 Д. Ивановић, *Српски учитељи из Хабсбуршке монархије у Србији (1804-1858)*, Београд 2006, 136.

20

међу оснивачима пожаревачког читалишта. Читалиште су основали Живан Ковачевић, родом из Сремске Митровице, и Мојсеј Живојиновић. Живан Ковачевић се 24. јануара 1857. године жалио Попечитељству просвештенија „Најглавнија је невоља што згоднога квартира немамо и што се не смеју старешине неке умолити да се у Читалиште не мешају, већ да се од сваког изражавања уштеде“.¹¹⁷ Живојиновић је основао и прву позоришну дружину у Пожаревцу. Он је био аутор драма, управник, редитељ и сценограф. Од својих средстава уредно је издвајао за припремање и одржавање представа у дворани која је примала више од 200 гледалаца. У пожаревачком позоришту је 1842. године приказано 8 представа, све током јануара и фебруара. Извођење представе „Ромео и Јулија“ 31. јануара 1841. године је било прво њено извођење на Балканском полуострву.¹¹⁸

Други учитељ који је у овом периоду радио у Пожаревцу, а који је такође био свестран и велики ентузијаста је Живан Ковачевић. Рођен је у Сремској Митровици, где је

117 Д. Ивановић, *нав. дело*, 146.

118 Д. Ивановић, *нав. дело*, 152.

завршио српске и немачке школе. Богословију је завршио у Београду “са превасходним успехом”. “Способности је добре и владања врло доброг”¹¹⁹. Већ је поменуто да је са Мојсијем Живојиновићем основао читалиште. Залагао се за оснивање женске школе у Пожаревцу. Без обзира на противљење главног инспектора Петра Радовановића и његовог покушаја да осујети отварање ове школе, Попечитељство просвештенија је дозволило Живану Ковачевићу отварање приватне женске школе. Залагањем овог учитеља отворена је и трговачка школа у Пожаревцу.

Свакако најинтересантнији учитељ који је у Пожаревцу радио 70-их година 19. века је Ђорђе Ђура Јакшић. Рођен је у свештеничкој породици у банатском селу Српска Црња. Напустио је гимназију после 3. разреда и почео је да учи сликарство код више приватних учитеља, а касније је сликарство учио и у европским метрополама Бечу и Минхену. У Пожаревцу је радио као учитељ школске 1860/61. године. Други пут Ђура је радио у Пожаревцу 1863. године (од јуна до октобра), а трећи пут од 1. августа 1866. до 24. августа 1868. године. За време трећег боравка предавао је у 4. рзреду.¹²⁰ Током првог боравка у Пожаревцу сукобио се са окружним начелником Илијом Коцићем, кога је са осталим колегама тужио Министарству просвете. Године 1868. доживео је највеће понижење, заслугом овог начелника. Био је ухапшен од општинских власти због пијанства и протеран из вароши.¹²¹ Интересантно је да је Ђура Јакшић, да би допутовао у Пожаревац и преузео дужност учитеља, упутио Попечитељству просвештенија молбу да му се исплати половина плате унапред, како би имао новац за путне трошкове до Пожаревца.¹²²

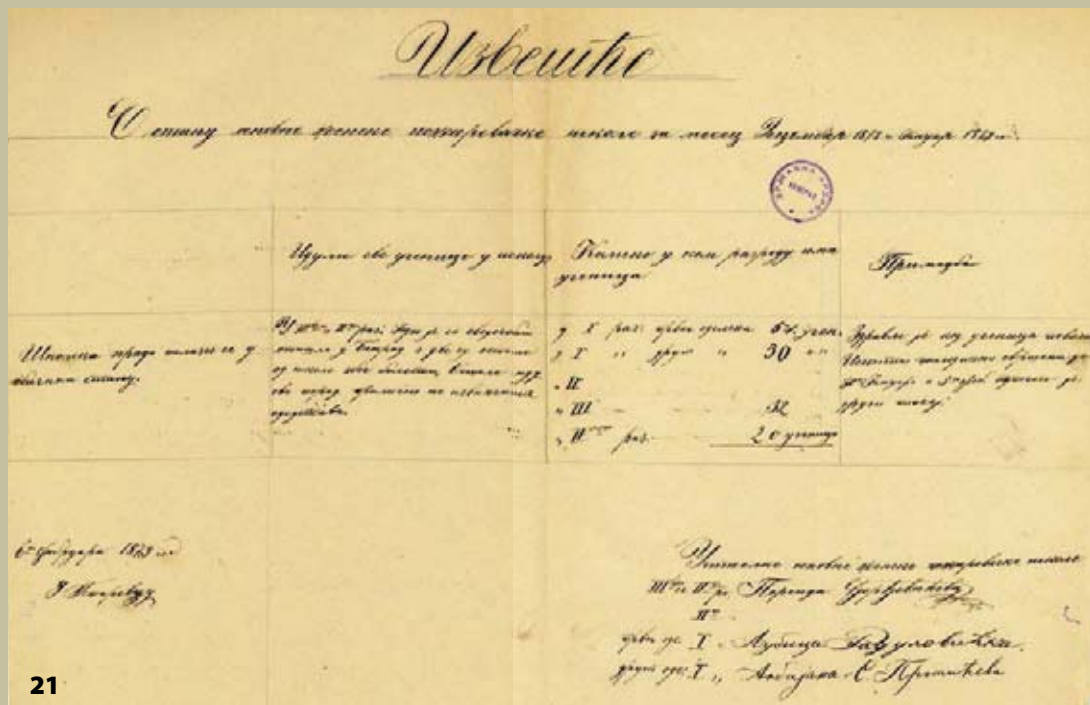
119 Из више извештаја упућених Попечитељству просвештенија 1857. године сазнају се карактеристике учитеља. (АС-МПс, 1857).

120 П. Јевремовић, *Школа од 1842-1906*, у: “Двестапедесет година Оновне школе “Доситеј Обрадовић”, Пожаревац, 1983, 66-67.

121 М. Манојловић, *Пожаревац, окружна варош 1858-1918*, посебна издања, књига 5, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2011, 188.

122 АС-МПс, 1860, VIII, 1311

21

Током боравка у Пожаревцу настало је више прворазредних сликарских остварења. Сликао је пожаревачке грађане, учитељице, девојке и децу. У Пожаревцу се 1861. године оженио Христином-Тином Николић, ћерком пожаревачког учитеља Симе Николића.

***

Школа је била и остала синоним писмености и културе, схваћених у најширим значењима тих појмова. Схватање да је просвећеност најпреча потреба народа постало је идеја водила током дуге историје развоја школства. Свакако да је отварање првих школа израз потребе народа да се поред тежње за ослобођењем, било од турских, било од аустријских окупатора, постави темељ културног и просветног преображаја српског народа, стварањем своје школоване интелигенције. Чињеница која је историјски верификована, да је Пожаревац 1733. године имао школу, сврстава наш град међу прва места у ондашњој и данашњој Србији који се могу похвалити таквим односом према почецима школовања младих генерација. Вероватно тадашњи житељи

Пожаревца нису могли да наслуте вредност и величину тог чина отварања прве школе. Тада је почела историја школства града Пожаревца коју су исписивали учитељи и ђаци жељни знања. Ширењем града и повећањем броја становника повећавао се и број ђака у пожаревачким школама. Школство се развијало у складу са законском регулативом. У сенци материјалног сиромаштва које се огледало у изгледу школских зграда, снабдевености истих и материјалном и друштвеном положају учитеља, радили су учитељи који су поставили темеље развитка културног живота Пожаревца. То су били Мојсеј Живојиновић, онивач првог пожаревачког позоришта и народног читалишта и Живан Ковачевић, иницијатор оснивања народног читалишта, женске и трговачке школе у Пожаревцу. Школоваће се у пожаревачким основним школама деца која ће по знању веома брзо превазићи своје учитеље и која ће у преломним историјским тренуцима стасати у ратнике-ослободиоце своје домовине, или ће своје склоности усмерити ка другим подручјима људског стваралаштва.

Својиме Поштомарском
Писмоу!

Непоштомом којега је Поштомарско и шта
иу Милана напуштају свакога пута, да мисле, и свако
како и поштомом свакога пута, да мисле, и свако
како и поштомом свакога пута, да мисле, и свако

1. Поштомом свакога пута, да мисле, и свако
како и поштомом свакога пута, да мисле, и свако

2. Поштомом свакога пута, да мисле, и свако
како и поштомом свакога пута, да мисле, и свако

3. Поштомом свакога пута, да мисле, и свако
како и поштомом свакога пута, да мисле, и свако

5

алима, да се, макар и нешто, на поштомом свакога пута,
како и поштомом свакога пута, да мисле, и свако

4. Поштомом свакога пута, да мисле, и свако
како и поштомом свакога пута, да мисле, и свако

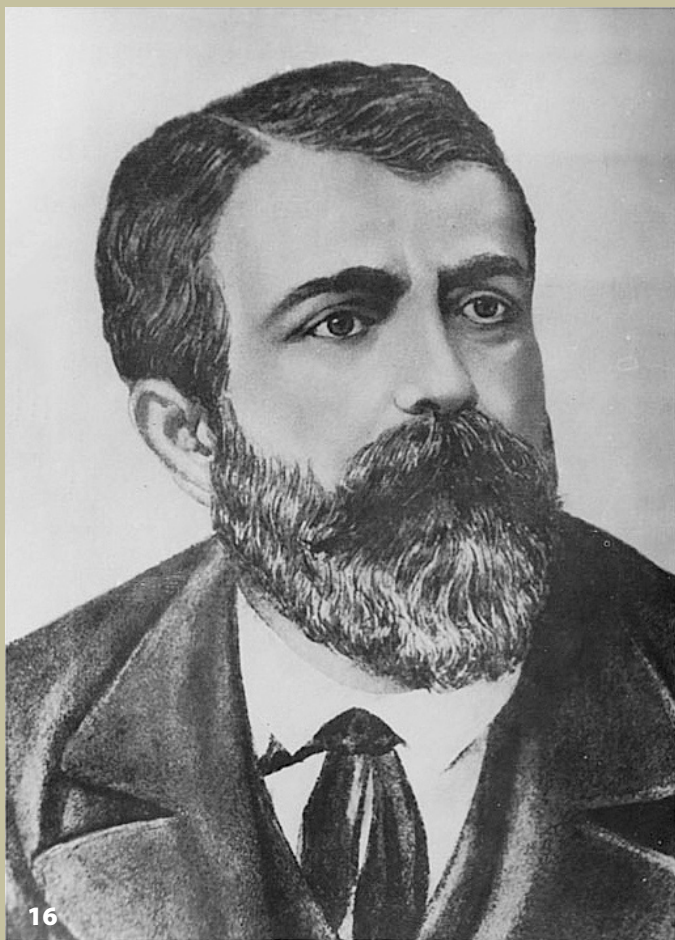
5. Поштомом свакога пута, да мисле, и свако
како и поштомом свакога пута, да мисле, и свако

3. Маја 1840
3. Поштомом

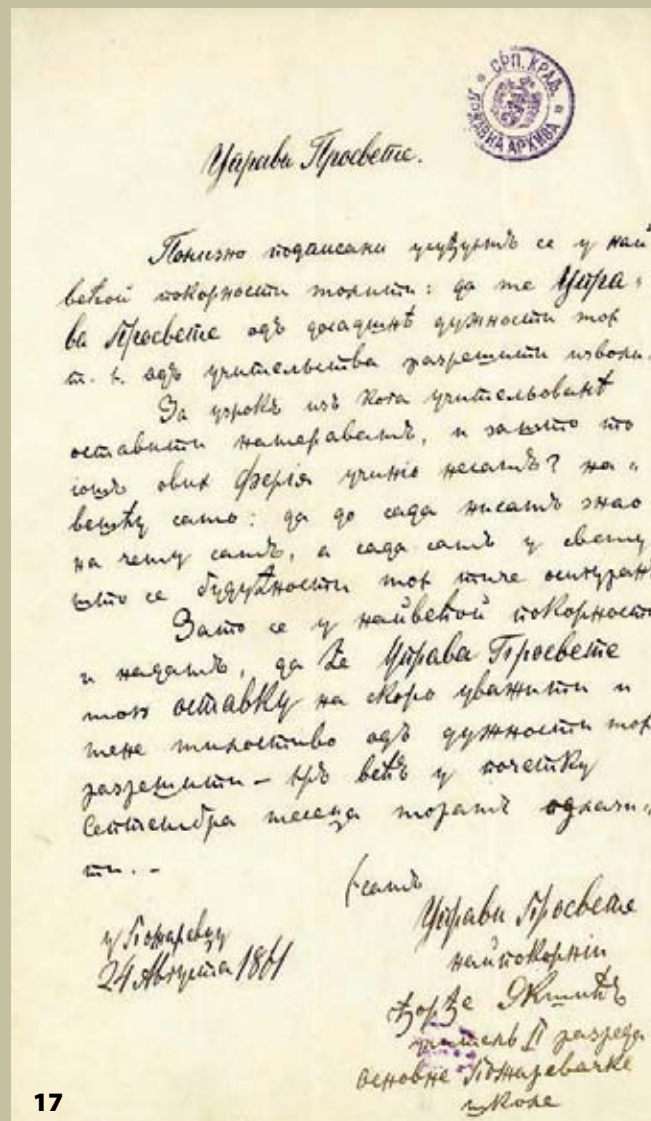
Поштомом
Маја 1840

16

17

КАТАЛОГ ДОКУМЕНАТА

КАТАЛОГ ДОКУМЕНАТА

1. Основне школе у Србији од 1815. до краја 1829. године, карта
(преузето из Д. Ивановић, *Српски учитељи из Хабзбуршке монархије у Србији (1804-1858)*).
2. Учитељ Андреј Стојановић жали се Кнезу Милошу да за три године, колико је “детоучитељ” у Пожаревцу, никада није добио новац на време, да му Магистрат дугује 150 гроша за учење сиромашних ђака и да је прошле зиме добио само 10 кола дрва за грејање школе, а да је остатак морао да набави о сопственом трошку. Пожаревац, 23. септембар 1826.
(АС-КК XXI-543)
3. Учитељ пожаревачки Андреј Стојановић јавља Кнезу Милошу да је прошле године имао 30, а ове године већ 60 детета у школи, а да се са општином договорио за подучавање до 50 детета и да више од тог броја не може учити. Пожаревац, 15. новембар 1826.
(АС-КК XXI-545)
4. Доситеј Обрадовић, фотографија
(преузето из С. Ђунковић, *Школство и просвета у Србији у XIX веку*)
5. *Устројеније јавној училишћиној наставленија*, 23. септембар 1844. године,
Зборник закона и уредаба Кнежевине Србије, свеска 2.
6. *Устројеније основни школа у Књажевству Србији*, 22. август 1857. године,
(АС-МПс, 1860, IX, 1449)
7. *Закон о устројству основни школа*, 11. септембар 1863.
Зборник закона и уредаба Кнежевине Србије, свеска 16.
8. Магистрат Окружја пожаревачког подноси рапорт Попечитељству просвештенија и санитета, којим га обавештава да је одлуком Кнеза Милоша учитељ старије класе нормалне школе пожаревачке, Татомир Миловук, постављен на место гимназијског професора у Крагујевцу. На његово место постављен је Мојсеј Живојиновић, коме је општинска власт предала школу, а Татомира Миловука послала је у Крагујевац. Пожаревац, 27. октобар 1838.
(АС-МПс, 1838, 178)
9. Извештај учитеља Мојсеја Живојиновића о стању старије нормалне пожаревачке школе. Учитељ детаљно описује стање школе: у лошем старом школском здању скоро ниједне скамије нема, прозори нису стаклени, па када дува ветар не може се ни једна реч чути, а нарочито не предавање; посете надзиратеља школе које треба да су недељне, нередовне су, а сви учитељски предлози остају без реализације; поред две општинске школе отворена је трећа у дворишту кафане, у којој предаје бивши учитељ који “мами” родитеље да своју децу код њега воде, обећавајући им да их неће тући и да је већ 12, а можда и 15 детета “одвукао” из општинских школа. Родитељи дечији који се немају кога бојати доводе децу у школа када они хоће, а изводе их из школе без знања учитеља; табле су и у старијој и у млађој школи избледеле, а “штице” за учење српског и немачког језика “никакве”, а када то помене кмету одговор је “и до сад је било учитеља али нису то зактевали”. Моли Попечитељство да школе буду свим потребама снабдевене. Пожаревац, 8. мај 1840.
(АС-МПс, 1840, 272)
10. “Осмотреније” предаваних предмета у пожаревачкој најмлађој општинској школи за прво полугодиште 1840. године. Пожаревац, 1840.
(АС-МПс, 1840, 343)
11. Класификација-успех ученика пожаревачке општинске средње школе за друго полугодиште 1840 године. Пожаревац, 1840.
(АС-МПс, 1840, 343)
12. “Коначић”-школа у Пожаревцу осамдесетих година XIX века.
(преузето из *Пожаревачки алманах*)
13. Чланови Примирителног суда Општине пожаревачке издају “свидетелство” Емануелу Каначком, учитељу млађе школе пожаревачке, а на његов захтев, којим потврђују да је овај учитељ за четири недеље, колико је учитељ у Пожаревцу, показао примерено и “похвале достојно” понашање. Пожаревац, 1. јул 1840.
(АС-МПс, 1841, V, 238)

14. Класификација-успех ученика средње пожаревачке општинске школе за друго полугодиште 1840/41 године. Пожаревац, 24. фебруар 1841. (АС-МПс, 1841, II, 41 – 313)
15. Списак изостанака ученика средње нормалне школе вароши Пожареваца за месец март 1842. године. Пожаревац, 31. март 1842. (АС-МПс, 1842, V, 234)
16. Списак изостанака ученика најмлађе нормалне школе вароши Пожареваца за прво полугодиште 1840/41. године. Пожаревац, 17. фебруар 1841. (АС-МПс, 1841, II, 41 – 306)
17. “Осмотреније” предаваних предмета у пожаревачкој најмлађој општинској школи за прво полугодиште 1840/41. године. Пожаревац, 17. фебруар 1841. (АС-МПс, 1841, II, 41 - 307)
18. Извештај Начелства Округа пожаревачког Попечитељству просвештенија о захтеву Општине пожаревачке да им Попечитељство пошаље учитеља за средњу општинску школу пожаревачку “способног од 100 талира годишње”, на место Арона Новаковића који је миропозан за свештеника. Пожаревац, 12. август 1844. (АС-МПс, 1844, V, 54)
19. Класификација-успех ученика најстарије народне школе вароши Пожареваца за 1842. годину. Пожаревац, 1. јул 1842. (АС-МПс, 1842, I, 41)
20. Извештај Начелства Округа пожаревачког Попечитељству просвештенија о распореду учитеља по разредима: учитељ у старијој пожаревачкој општинској школи је Константин Ђорђевић, у средњој Александар Ђурић, а у најмлађој Матија Радишић. Сви су уведени у дужност. Пожаревац, 20. септембар, 1844. (АС-МПс, 1844, V, 54)
21. Вук С. Караџић, фотографија (преузето из С. Ђунковић, *Школство и просвета у Србији у XIX веку*)
22. „Назначение“ – извештај о стању најстарије школе у Пожаревацу 1845. године, који подноси учитељ ове школе, Константин Ђорђевић. Стање у школи је следеће: креч и леп са зидова су на неким местима отпали; под је патосан даскама, али лоше, па на неким местима има рупа кроз које земља која се круни, испада. У шко-
- ли има свега седам скамија, од којих је једна сломљена. На учионици има 6 прозора, који су затворени хартијом. Табла је на неким местима избледела и “дошла је шарена”. Сат је у добром стању. Катедра, која има фиоку нема браву. Боја је на катедри на неким местима избледела и треба се поправити. Столица је у јадном стању. Учионици недостаје карта Европе, која је неопходна по наставном плану. Остале школске потребе, као што су креде и сунђер не недостају, јер их уредно набавља протопрезвитер и управник ове школе. Пожаревац, 17. март 1845. (ИАП Varia 214)
23. Нота рачун за новац сакупљен од народа Округа Пожаревац као добровољни прилог за Главни школски фонд, Пожаревац 24. март 1845. (АС-МПс, 1845, II, 18-33)
24. Извод школских прихода и расхода школа пожаревачких од 1. новембра 1846. до 31. јануара 1847. године, Пожаревац, 26. јул 1847. (АС-МПс, 1848, IV, 292)
25. Извештај Начелства округа пожаревачког Попечитељству просвештенија да је посредством среских начелника обавестила родитеље да осим што су дужни да своју децу шаљу у школу, њихова обавеза је и да их снабдеју свим школским потребама. Пожаревац, 19. август 1849. (АС-МПс, 1849, III, 242)
26. Извештај Начелства округа пожаревачког Попечитељству просвештенија да је посредством среских начелника обавестила све учитеље у округу да је у Правитељственој каменорезници напечатана *Прегледалица србској Краснописанија* и да је потребно да је набаве за „учећу младеж“, Пожаревац, 11. јун 1847. (АС-МПс, 1847, III, 187)
27. Архиепископ београдски и митрополит српски достављају Попечитељству просвештенија прегледане књиге *Крајку свештеноу историју* и *Крајку књижевизис за основна училишта* у којима су “нашли за сходно врло мало попунити и изменити”. Београд, 4. јун 1851. (АС-МПс, 1851, III, 546)
28. Начелник Округа пожаревачког доставља Начелству Среза речко-звичког обавештење да је Начелство добило од главног управника народних школа Петра Радовановића извештај да је израђено “1000 егземплара

- прни таблица”, које ће се у основним школама користити као прегледалице. У том циљу потребно је да среска начелства нареде свим општинама у којима се налазе школе да набаве ове таблице посредством књижара, а чија цена је 12 гроша, а учитељима да ове таблице користе у “поучавању” својих ученика. Пожаревац, 13. јун 1852.
(250НС31852LXXXIII2646)
29. *Прегледалица краснописанија србског од Јована Дерока*, Београд 1858.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
30. Главни управник основних школа Петар Радовановић обавештава Попечитељство просвете да је обишао све школе у Округу пожаревачком (изузев Жагубице), да се том приликом уверио да су учитељи завршили предавања за друго полугодиште и да се могу одржати испити у школама. Ђуприја, 27. мај 1851.
(АС-МПс, 1851, I, 191)
31. Извештај Начелста Округа пожаревачког Попечитељству просвештенија да је главни управник основних школа Петар Радовановић обишао све школе у Округу пожаревачком (изузев Жагубице) и да је том приликом држао испите и уверио се, на основу знања ученика, да су учитељи највећим делом били успешни. Пожаревац, 31. мај 1851.
(АС-МПс, 1851, I, 201)
32. *Прва читанка за основне српске школе*, Београд 1851.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
33. *Основна рачуница за употребљеније учеһесе младежи србске у нижим разредима*, Београд 1853.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
34. *Читанка за друћиј разред србских народних училишћиа*, Беч, 1855.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
35. *Буквар за старо и младо*, Београд, 1862.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
36. *Књига ућражњенија при настављенију у рачунању за ученике 2. и 3. разреда србских народних училишћиа*, Беч, 1855.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
37. *Трећа читанка за четвртиј разред србскиј основни школа*, Београд 1853.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
38. Живка Протић, учитељица у женској школи у Пожаревцу, аутор портрета Ђура Јакшић
(вл. Народни музеј Београд)
39. Извештај Начелста Округа пожаревачког Попечитељству просвештенија да је Општина вароши Пожаревца установила женску школу и да је за учитељку поставила Агницу Марковић, бившу учитељицу у приватној женској школи Живана Ковачевића, са платом од 100 талира. Општина пожаревачка моли Попечитељство да ову школу уврсти у редовне и да препоручи главном управитељу да се и о њој стара. Пожаревац, 12. септембар 1852.
(АС-МПс, 1852, V, 468)
40. Главни управник основних школа Петар Радовановић обавештава Попечитељство просвете да је захтевао од учитељице девојачке школе у Пожаревцу да му посредством Округног начелства достави списак девојака, како би их разделио на разреде и доставио списак предмета како би учитељка Агница Марковић знала које предмете да им предаје, јер је ова учитељка као привремена у Параћину пре две године добила отказ због неспособности и незнања. Београд, 24. септембар 1852.
(АС-МПс, 1852, V, 468)
41. Учитељица пожаревачке женске школе са ученицама почетком 80-их година XIX века, фотографија (из приватне колекције М. Александрића)
42. *Школа-лист за учитеље, родитеље и децу*, број 2, Београд, 1868.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
43. *Учупство за предавањ букварски наука учитељима народних училишћиа у аустријском царству*, Беч, 1858.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)

44. *Школски лист за годину 1861*. Нови Сад 1861.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
45. Ђорђе Натошевић, фотографија
(преузето из С. Ђунковић, *Школство и просвета у Србији у XIX веку*)
46. Атанасије Бранковић, ђакон и учитељ 3. и 4. разреда школе пожаревачке моли Попечитељство просвештенија да дозволи поделу 3. од 4. разреда, јер је у овим разредима велики број ученика, њих 86, а у таквим условима се не може постићи онај успех ученика који се од учитеља очекује. Београд, 21. октобар 1855.
(АС-МПс, 1856, VII, 95)
47. Главни управник основних школа Петар Радовановић обавештава Попечитељство просвете о поднетом захтеву Атанасија Бранковића, ђакона и учитеља 3. и 4. разреда школе пожаревачке. Он истиче да један учитељ није у стању да “повеће число” ученика у 3. и 4. разреду, где је велики број предмета који су обимнији, са добрим успехом подучава. Зато он моли Попечитељство да му да налог да ова два разреда раздвоји. Што се места за учионицу тиче, Радовановић каже да “има Општина пожаревачка довољно соба у купљеном од Правитељства здањују, гди се и сад налази 3. разред, као што и извора довољно има одкуд би овог четвртог учитеља плаћала.” Београд, 25. октобар 1855.
(АС-МПс, 1856, VII, 95)
48. Кнез српски Александар Карађорђевић даје одобрење да се учитељу 3. разреда школе пожаревачке одобри годишња плата од 150 талира, Београд, 5. новембар 1856.
(АС-МПс, 1856, VII, 95)
49. Извештај Начелста округа пожаревачког Попечитељству просвештенија да се Општина вароши Пожареваца “за учитеља 1. разреда склонила да се такви набави са платом од 140 талира и осталим додацима годишњим, и то све из обштинске касе да му се издаје”. Пожаревац, 7. август 1859.
(АС-МПс, 1859, X, 34)
50. *Дечији пријатељ или најлакшиј начин разумној обучавања деце у основицама читања, лепој писања и рачунања*, Карловци, 1859.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
51. *Педагогично-методично настављеније за учитељ основни школа*, Београд 1859.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
52. *Писмени састави за основне србске школе*, Београд 1860.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
53. *Кратко упућство за србске народне учитељ*, Нови Сад 1861.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
54. *Прва знања за основне србске школе*, Београд 1861.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
55. Милован Спасић, фотографија
(преузето из Б. Јелић, *Милован Спасић, лик и дело*)
56. Списак свих учитеља који се налазе у вароши Пожаревацу и њихове оцене за школску 1856/7 годину, Пожаревац, 19. март 1858.
(АС-МПс, 1858, V, 53)
57. Извештај Начелста Округа пожаревачког Попечитељству просвештенија да су испити за друго полугође текуће године у свим школама овог окружја одржани у присуству начелника и писара среских, надзорника школских, свештеника, кметова и родитеља ученика. По завршетку испита, на празник Св. Петра и Павла, у свим црквама при којима се налазе школе одржано је богослужење-“благодарење Богу за сачувањ здравља и благословењ трудова ученика”. Свим учитељима је наложено да се за време распуста не удаљавају од школа и да у цркву на Богослужење иду, а исто је наложено и родитељима деце. Пожаревац, 30. јул 1858.
(АС-МПс, 1858, III, 139 К 11)
58. Учитељ пожаревачке мушке школе са ученицима 80-их година XIX века, фотографија
(ИАП Збирка Михајла Караџића)
59. Извештај о стању основне женске школе Општине пожаревачке на почетку 1859. године. Пожаревац, 1. септембар 1859.
(АС-МПс, 1859, XII, 76)

60. Списак учитеља и учитељки основних школа који се налазе у вароши Пожаревцу у првом полугођу школске 1859/60. године, Пожаревцу, 27. маја 1860. (АС-МПс, 1860, IV, 622)
61. Учитељица пожаревачке женске школе са ученицама 80-их година XIX века, фотографија (ИАП Збирка Михајла Караџића)
62. Ђорђе-Ђура Јакшић, фотографија (преузето из *Пожаревачки алманах*).
63. Ђорђе-Ђура Јакшић моли Попечитељство просвете да му одобри половину плате унапред, како би имао средства за путне трошкове до Пожаревца, где је постављен за учитеља. Београд, 28. јул 1860. (АС-МПс, 1860, VIII, 1311)
64. Ђорђе-Ђура Јакшић моли Попечитељство просвештенија да му одобри поднету оставку на учитељско место у Пожаревцу. Пожаревац 24. август 1861. (АС-МПс, 1861, VII, 1135)
65. Кондуит листа учитеља и учитељки основних школа у вароши Пожаревцу, за прво полугође 1860/61 године. Пожаревац, 18. фебруар 1861. (АС-МПс, 1861, III, 470)
66. Скица једне части вароши пожаревачке, Пожаревац, 1863. (ИАП СОП 1863)
67. Никола Јовановић, учитељ 2. разреда основне школе у Пожаревцу моли Министра просвете и црквених дела да му одобри премештај у Београд, јер од седморо његове деце три су девојчице, а услови за школовање женске деце су бољи у Београду. Пожаревац, 13. фебруар 1879. (АС-МПс, 1879, II, 39)
68. Учитељ пожаревачки Никола Јовановић-Грк са синонима, фотографија (преузето из М. Манојловић, *Пожаревац, окружна варош 1858-1918*)
69. Извештај о стању основне женске пожаревачке школе за месец децембар 1878. и јануар 1879. године. Пожаревац, 6. фебруар 1879. (АС-МПс, 1879, II, 42)
70. Персида Ђорђевић, учитељица 3. и 4. разреда женске пожаревачке школе моли Министарство просвете да добије унапређење-класу сада, пошто је није добила када је требало, јер је њен положај тежак. Она има мајку и сестру којој треба дарове да спрема, а плата јој је мала јер је IX положајна група. Пожаревац, 10. фебруар 1879. (АС-МПс, 1879, II, 14)
71. Персида Ђорђевић, учитељица 3. и 4. разреда женске пожаревачке школе доставља Министру просвете извештај о стању у овим разредима. У 3. разреду има 70, а у 4. 35 ученица, а учионица није довољно пространа и нема довољно скамија за све њих. Због тога моли Министра да одобри раздвајање ова два разреда и обезбеди учитељицу за 3. разред. Пожаревац, 20. август 1880. (АС-МПс, 1879, II, 14)
72. "Извешће" о стању основне женске школе у Пожаревцу, Пожаревац, 24. септембар 1881. (АС-МПс, 1881, V, 34)
73. Учитељица пожаревачке мушке школе са ученицима 80-их година XIX века, фотографија (ИАП Збирка Михајла Караџића)

ПОПИС ИЛУСТРАЦИЈА У ТЕКСТУ

ПОПИС ИЛУСТРАЦИЈА У ТЕКСТУ

1. Карта Основне школе у Србији од 1815. до краја 1829. године.
(преузето из Д. Ивановић, *Српски учитељи из Хабзбуршке монархије у Србији (1804-1858)*)
2. Учитељ Андреј Стојановић жали се Кнезу Милошу да за три године, колико је “детоучитељ” у Пожаревцу, никада није добио новац на време, да му Магистрат дугује 150 гроша за учење сиромашних ђака и да је прошле зиме добио само 10 кола дрва за грејање школе, а да је остатак морао да набави о сопственом трошку. Пожаревац, 23. септембар 1826.
(АС-МПС, 1840, 272)
3. Учитељ пожаревачки Андреј Стојановић јавља Кнезу Милошу да је прошле године имао 30, а ове године већ 60 детета у школи, а да се са општином договорио за подучавање 50 детета и да више од тог броја не може учити. Пожаревац, 15. новембар 1826.
(АС-МПС, 1841, V, 232)
4. Магистрат Округа пожаревачког подноси рапорт Попечитељству просвештенија и санитета, којим га обавештава да је одлуком Кнеза Милоша учитељ старије класе нормалне школе пожаревачке, Татомир Миловук, постављен на место гимназијског професора у Крагујевцу. На његово место постављен је Мојсеј Живојиновић, коме је општинска власт предала школу, а Татомира Миловука послала је у Крагујевац. Пожаревац, 27. октобар 1838.
(АС-МПС, 1844, V, 54)
5. Извештај учитеља Мојсеја Живојиновића о стању старије нормалне пожаревачке школе. Учитељ детаљно описује стање школе: у лошем старом школском здању скоро ниједне скамије нема, прозори нису стаклени, па када дува ветар не може се ни једна реч чути, а нарочито не предавање; посете надзиратеља школе које треба да су недељне, нередовне су, а сви учитељски предлози остају без реализације; поред две општинске школе отворена је трећа у дворишту кафане, у којој предаје бивши учитељ који “мами” родитеље да своју децу код њега воде, обећавајући им да их неће тући и да је већ 12, а можда и 15 детета “одвукао” из општинских школа. Родитељи дечији који се немају кога бојати доводе децу у школа када они хоће, а изводе их из школе без знања учитеља; табле су и у старијој и у млађој школи избледеле, а “штице” за учење српског и немачког језика “никакве”, а када то помене кмету одговор је “и до сад је било учитеља али нису то зактевали”. Моли Попечитељство да школе буду свим потребама снабдевене. Пожаревац, 8. мај 1840.
(АС-МПС, 1844, V, 54)
6. Чланови Примирителног суда Општине пожаревачке издају “свидетелство” Емануелу Каначком, учитељу млађе школе пожаревачке, а на његов захтев, којим потврђују да је овај учитељ за четири недеље, колико је учитељ у Пожаревцу, показао примерено и “похвале достојно” понашање. Пожаревац, 1. јул 1840.
(АС-МПС, 1844, V, 54)
7. Извештај Начелства Округа пожаревачког Попечитељству просвештенија о захтеву Општине пожаревачке да им Попечитељство пошаље учитеља за средњу општинску школу пожаревачку “способног од 100 талира годишње”, на место Арона Новаковића који је миропомазан за свештеника. Пожаревац, 12. август 1844.
(АС-МПС, 1844, V, 54)
8. Извештај Начелства Округа пожаревачког Попечитељству просвештенија о распореду учитеља по разредима: учитељ у старијој пожаревачкој општинској школи је Константин Ђорђевић, у средњој Александар Ђурић, а у најмлађој Матија Радишић. Сви су уведени у дужност. Пожаревац, 20. септембар, 1844.
(АС-МПС, 1844, V, 54)
9. “Коначић”-школа у Пожаревцу осамдесетих година XIX века.
(преузето из *Пожаревачки алманах*).
10. Нота рачун за новац сакупљен од народа Округа Пожаревац као добровољни прилог за Главни школски фонд, Пожаревац 24. март 1845.
(АС-МПС, 1845, II, 18-33)
11. Преглед прилога за Главни школски фонд по окрузима и укупно за школску 1856/57. годину, сума издатих за плате учитеља и сума које су претекле, 22. јул 1858.
(АС-МПС, 1858, II, 94)

12. Извод школских прихода и расхода школа пожаревачких од 1. новембра 1846. до 31. јануара 1847. године, Пожаревац, 26. јул 1847.
(АС-МПс, 1848, IV, 292)
13. Учитель пожаревачке мушке школе са ученицима 80-их година XIX века, фотографија
(ИАП Збирка Михајла Караџића)
14. Кондуит листа учитеља и учитељки основних школа у вароши Пожаревцу, за прво полугође 1860/61 године. Пожаревац, 18. фебруар 1861.
(АС-МПс, 1861, III, 470)
15. Ђорђе-Ђура Јакшић моли Попечитељство просвете да му одобри половину плате унапред, како би имао средства за путне трошкове до Пожаревца, где је постављен за учитеља. Београд, 28. јул 1860.
(АС-МПс, 1860, VIII, 1311)
16. Ђорђе-Ђура Јакшић, фотографија
(преузето из *Пожаревачки алманах*).
17. Ђорђе-Ђура Јакшић моли Попечитељство просвештенија да му одобри поднету оставку на учитељско место у Пожаревцу. Пожаревац 24. август 1861.
(АС-МПс, 1861, VII, 1135)
18. Списак свих учитеља који се налазе у вароши Пожаревцу и њихове оцене за школску 1856/7 годину, Пожаревац, 19. март 1858.
(АС-МПс, 1858, V, 53)
19. Атанасије Бранковић, ђакон и учитељ 3. и 4. разреда школе пожаревачке моли Попечитељство просвештенија да дозволи поделу 3. од 4. разреда, јер је у овим разредима велики број ученика, њих 86, а у таквим условима се не може постићи онај успех ученика који се од учитеља очекује. Београд, 21. октобар 1855.
(АС-МПс, 1856, VII, 95)
20. Кнез српски Александар Карађорђевић даје одобрење да се учитељу 3. разреда школе пожаревачке одобри годишња плата од 150 талира, Београд, 5. новембар 1856.
(АС-МПс, 1856, VII, 95)
21. Извештај о стању основне женске пожаревачке школе за месец децембар 1878. и јануар 1879. године. Пожаревац, 6. фебруар 1879.
(АС-МПс, 1879, II, 42)
22. *Устројеније јавној училиштној наставленија*, 23. септембар 1844.
Зборник закона и уредаба Кнежевине Србије, свеска 2.
23. Извештај Начелста округа пожаревачког Попечитељству просвештенија да је посредством среских начелника обавестила родитеље да осим што су дужни да своју децу шаљу у школу, њихова обавеза је и да их снабдеју свим школским потребама. Пожаревац, 19. август 1849. године
(АС-МПс, 1849, III, 242).
24. *Устројеније основни школа у Књажевству Србији*, 22. август 1857.
(АС-МПс, 1860, IX, 1449)
25. *Закон о устројству основни школа*, 11. септембар 1863.
Зборник закона и уредаба Кнежевине Србије, свеска 16.
26. Главни управник основних школа Петар Радовановић обавештава Попечитељство просвете да је обишао све школе у Округу пожаревачком (изузев Жагубице), да се том приликом уверио да су учитељи завршили предавања за друго полугодиште и да се могу одржати испити у школама. Ђуприја, 27. мај 1851.
(АС-МПс, 1851, I, 191)
27. Списак учитеља и учитељки основних школа који се налазе у вароши Пожаревцу у првом полугођу школске 1859/60. године, Пожаревцу, 27. маја 1860.
(АС-МПс, 1860, IV, 622)
28. Учитељица пожаревачке мушке школе са ученицима 80-их година XIX века, фотографија
(ИАП Збирка Михајла Караџића)
29. „Назначение“ – извештај о стању најстарије школе у Пожаревцу 1845. године, који подноси учитељ ове школе, Константин Ђорђевић. Стање у школи је следеће: креч и леп са зидова су на неким местима отпали; под је патосан даскама, али лоше, па на неким местима има рупа кроз које земља која се круни, испада. У школи има свега седам скамија, од којих је једна сломљена. На учионици има 6 прозора, који су затворени хартијом. Табла је на неким местима избледела и “дошла је шарена”. Сат је у добром стању. Катедра, која има фиоку нема браву. Боја је на катедри на неким местима избледела и треба се поправити. Столица је у јадном стању. Учионици недостаје карта Европе, која је неопходна по наставном плану. Остале школске потребе,

- као што су креде и сунђер не недостају, јер их уредно набавља протопрезвитер и управник ове школе. Пожаревац, 17. март 1845.
(ИАПВариа 214)
30. Извештај Начелства Округа пожаревачког о димензијама учионице 1. разреда основне школе и о броју ђака у овом разреду. Број ђака је 120. Пожаревац, 9. октобар 1858.
(АС-МПс, 1859, X, 34)
31. “Извешће” о стању основне женске школе у Пожаревцу, Пожаревац, 24. септембар 1881.
(АС-МПс, 1881, V, 34)
32. *Прва чиианка за основне српске школе*, Београд 1851.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
33. *Основна рачуница за уиошребљеније учећесе младежи србске у нижим разредима*, Београд 1853.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
34. *Буквар за сшаро и младо*, Београд, 1862.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
35. Архиепископ београдски и митрополит српски достављају Попечитељству просвештенија прегледане књиге *Крајку свештену историју* и *Крајки катихизис за основна училишта* у којима су “нашли за сходно врло мало поунити и изменити”. Београд, 4. јун 1851.
(АС-МПс, 1851, III, 546)
36. Извештај Начелста округа пожаревачког Попечитељству просвештенија да је посредством среских начелника обавестила све учитеље у округу да је у Правитељственој каменорезници напечатана *Прељедалица србској Красноиисанија* и да је потребно да је набаве за „учећу младеж“, Пожаревац, 11. јун 1847.
(АС-МПс, 1847, III, 187)
37. *Прељедалица красноиисанија србској од Јована Дерока*, Београд 1858.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
38. *Уиуштво за предавање букварски наука*, Беч, 1858.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
39. *Крајку уиуштво за србске народне учишеле*, Нови Сад 1861.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
40. *Педагошично-методично настављение за учишеле основни школа*, Београд 1859.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
41. *Школа-лист за учишеле, родишеле и децу*, број 2, Београд, 1868. *Уиуштво за предавањ букварски наука учишелима народних училишта у аусријском царству*, Беч, 1858.
(Педагошки музеј Београд, Збирка уџбеника и педагошке литературе и периодике)
42. Учитељица пожаревачке женске школе са ученицама 80-их година XIX века, фотографија (ИАП Збирка Михајла Караџића)
43. Извештај о стању основне женске школе Општине пожаревачке на почетку 1859. године. Пожаревац, 1. септембар 1859.
(АС-МПс, 1859, XII, 76)
44. Живка Протић, учитељица у женској школи у Пожаревцу, аутор портрета Ђура Јакшић
(вл. Народни музеј Београд)
45. Персида Ђорђевић, учитељица 3. и 4. разреда женске пожаревачке школе доставља Министру просвете извештај о стању у овим разредима. У 3. разреду има 70, а у 4. 35 ученица, а учионица није довољно пространа и нема довољно скамија за све њих. Због тога моли Министра да одобри раздвајање ова два разреда и обезбеди учитељицу за 3. разред. Пожаревац, 20. август 1880.
(АС-МПс, 1880, VIII, 142)

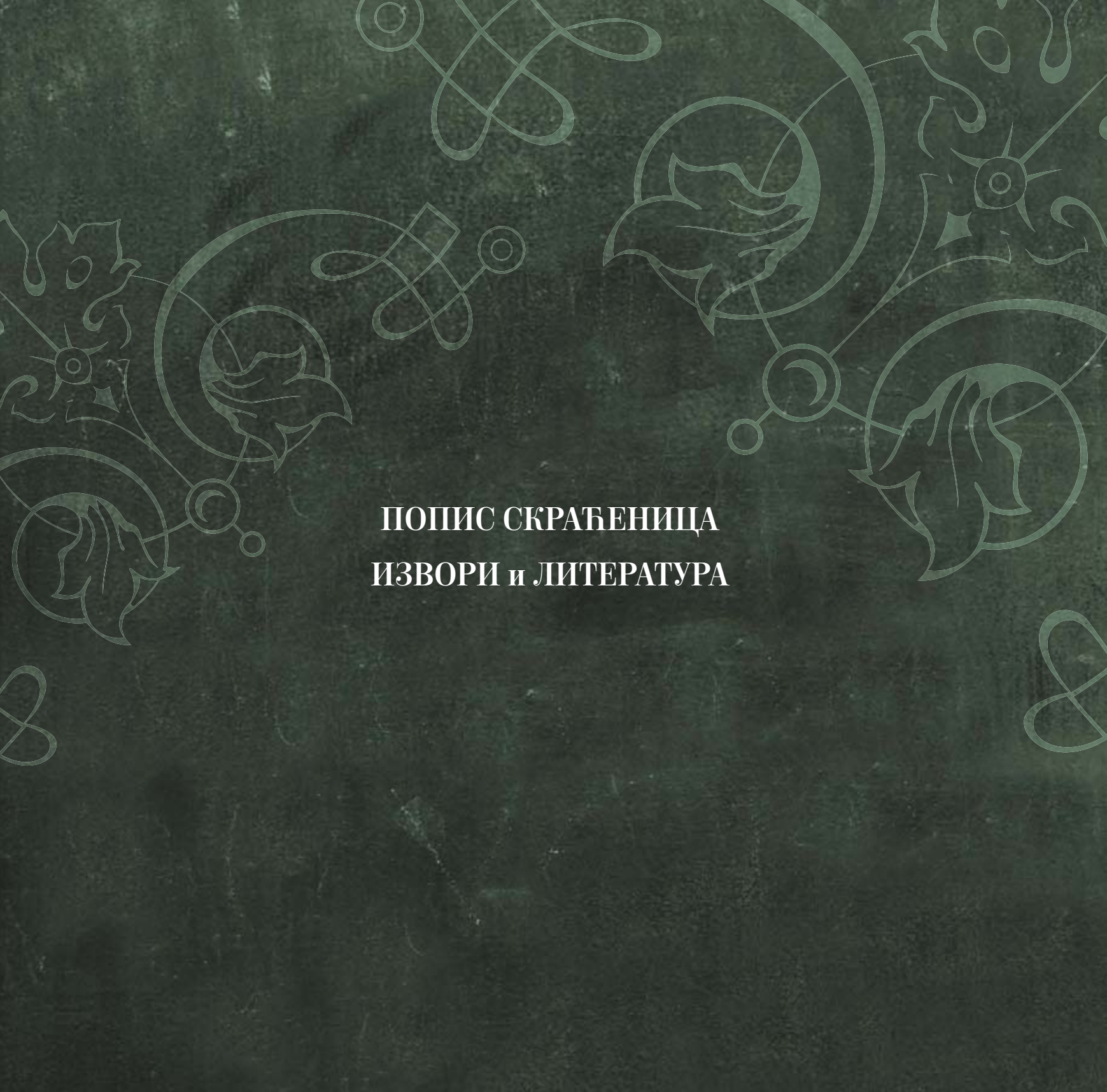

ОСНОВНО ШКОЛСТВО У ПОЖАРЕВЦУ,
1815-1882.

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ПОЖАРЕВАЦ

**ПОПИС СКРАЂЕНИЦА
ИЗВОРИ и ЛИТЕРАТУРА**

ПОПИС СКРАЂЕНИЦА

АС	Архив Србије
МПс	Министарство просвете - Београд
КК	Књажевска канцеларија – Београд
НСЗ	Начелство Среза звишког Кучево
СОП	Суд Општине пожаревачке, Пожаревац

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

ИЗВОРИ

Архив Србије

Књажевска канцеларија – Београд, 1815-1861.

Министарство просвете - Београд, 1838-1915.

Збирка Поклони и откупи, 1282-1960.

Збирка *Varia*, 1718 – 1978.

Историјски архив Пожаревац

Збирка *Varia*, 1791 - /

Начелство Среза звишког Кучево, 1839-1918.

Суд Општине пожаревачке, Пожаревац 1883-1933.

Збирка фотографија

Збирка Михајла Карацића

Дигитална збирка Стојимировић

ЛИТЕРАТУРА

1. Базић Миљојко М, *Идентитет и културно наслеђе Срба*, Научна КМД, Београд, 2007.
2. Владимировић Младен, *Школовање и писменост у пожаревачком крају од 1733-1842.* у: Двестапедесет година Основне школе “Доситеј Обрадовић, Пожаревац, 1983.
3. *Водич Педагошког музеја*, Педагошки музеј, Београд, 2012.
4. Вујић Јоаким, *Пушештвије по Србији*, Београд, 1901.
5. Грујић Владимир, *Основношколско образовање и васпитање у Србији до стицања државне независности*, САНУ, Споменик СXXXIII, Одељење друштвених наука, књига 26, Београд, 1994.
6. Грујић Владимир, *Школско реформаторски рад Ј. Ст. Поповића у Србији 1840-1848*, Посебна издања САНУ, Одељење друштвених наука, књига 19, Београд, 1956.
7. Ђорђевић Живојин, *Школе у Србији 1700-1850*, Београд, 1935.
8. Зундхаусен Холм, *Историја Србије од 19. до 21. века*, Слио, Београд, 2008.
9. Ивановић Дарко, *Српски учитељи из Хабсбуршке монархије у Србији (1804-1858)*, Београд, 2006.
10. Јевремовић Предраг, *Школа од 1842-1906.* у: Двестапедесет година Оновне школе “Доситеј Обрадовић”, Пожаревац, 1983.
11. Јеремић Вера, *Од ексарха Максима до наших дана* у: Двестапедесет година Оновне школе “Доситеј Обрадовић”, Пожаревац, 1983.
12. Јоксимовић Велиша, *Књижевни и културно-просветни рад Мојсеја Живојиновића у Пожаревцу*, у: Записи - Годишњак Историјског архива Пожаревац, година II/број 2, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2013.
13. Јоксимовић Велиша, *Књижевност пожаревачког краја-од Григорија Синаића Млађе до Србољуба Мишића*, Пожаревац, 2014.
14. Карацић Вук С, *Живот и обичаји народа Српскога*, Политика, Народна књига, Београд, 2005.
15. Карић Владимир, *Србија, опис земље, народа и државе*, Култура - Православна реч, Београд - Нови Сад, 1997. (фототипско издање из 1887.)
16. Манојловић Мирољуб, *Пожаревац окружна варош 1858-1918*, Посебна издања, књига 5, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2011.
17. Манојловић Мирољуб, *Пожаревац од турске касаве до српске вароши 1804-1858*, Народни музеј, Пожаревац, 2005.
18. Милићевић Милан Ђ, *Кнежевина Србија*, Државна штампарија, Београд, 1876.
19. Миљковић-Катић Бојана, *Структура градског ситановништва Србије средином XIX века*, Историјски институт - Службени гласник, Београд, 2002.
20. Михајловић Димитрије, *Пожаревачки алманах*, Отворена књига, Пожаревац, 1957.

21. Мишковић Наташа, *Базари и булевари-свештеново живото и Београду 19. века*, Музеј града Београда, Београд, 2008.
22. Недељковић-Пипер Јелена, *Историја пожаревачког краја од 1815. до 1839. године*, Народни универзитет у Пожаревцу, Пожаревац, 1957.
23. Несторовић Снежана, *Образовање женске деце у Окрућу пожаревачком у периоду 1858-1914. године*, у: Браничевски гласник, 3/4, Удружење историчара Браничева и Тимочке крајине, Пожаревац, 2006.
24. Несторовић Снежана, *Образовање женске деце у Окрућу пожаревачком до 1858. године*, у: Браничевски гласник I, Удружење историчара Браничева и Тимочке крајине, Пожаревац, 2002.
25. Павловић Стеван К, *Србија: историја иза имена*, Слио, Београд, 2003.
26. Перунички Бранко, *Град Пожаревац и његово управно подручје*, Скупштина Општине Пожаревац, Новинско-издавачка организација „Браничево“, Београд, 1977.
27. Петровић Мита, *Финансије и установе, I*, Београд, 1901.
28. Пурковић Миодраг, А. *Стари Пожаревац*, 1934.
29. Ристић Милован, *Личности и догађаји из старе Пожаревачке нахије*, Пожаревац, 1959.
30. Стојковић Бранимир, *Европски културни идентитет*, Просвета, Ниш, 1993.
31. Орлов Георгиј, *Фрагменти шефтера пожаревачког егзарха из 1735. године*, Народни универзитет у Пожаревцу, Пожаревац, 1957.
32. Ђунковић Срећко, *Школство и просвета у Србији у XIX веку*, Педагошки музеј у Београду, Београд, 1971.
33. Фотић Александар, *Приватни животи у српским земљама у освићеној модерној доба*, Слио, Београд, 2005.
34. *Школство у Србији: 1817-1838: документа из фондова Архива Србије*, Архив Србије, Београд, 2009.

СР - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

373.3/.4(497.11)"1815/1882"(083.824)
371(497.11)"1815/1882"

МИЛОШЕВИЋ Дулић, Наташа, 1973-

Основно школство у Пожаревцу, 1815-1882. / [аутор изложбе и каталога] Наташа Милошевић Дулић. - Пожаревац : Историјски архив Пожаревац, 2017 (Смедерево : Newpress). - 65 стр. : илустр. ; 23 x 23 cm. - (Едиција Изложбени каталози / [Историјски архив Пожаревац] ; каталог 25)

Тираж 300. - "Каталог изложбе је објављен поводом обележавања
285

година основног школства у Пожаревцу"--- колофон. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Каталог докуменета: стр. 49-53. - Попис илустрација: стр. 57-59

ISBN 978-86-84969-86-8

a) Основне школе - Пожаревац - 1815-1882 - Изложбени каталози

b)

Школство - Пожаревац - 1815-1882 - Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 251223308

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ПОЖАРЕВАЦ
ЕДИЦИЈА „ИЗЛОЖБЕНИ КАТАЛОЗИ“ (2003 -)

У оквиру едиције објављени су следећи наслови:

25. Основно школство у Пожаревцу, 1815-1882, каталог 25 (аутор: Наташа Милошевић Дулић), Историјски архив Пожаревац, 2017.
24. Занатство Округа Пожаревачког, каталог 24 (аутори: Јасмина Живковић, мр. и др Драгана Милорадовић), Историјски архив Пожаревац, 2017.
23. Логор Бањица 1941-1944 – Заточеници из Пожаревца и Браничевског округа, каталог 23 (аутори: Исидора Стојановић, др Јасмина Николић и Снежана Лазић), Историјски архив Пожаревац, 2017.
22. Окупирани Пожаревац 1941-1944 - слике из свакодневног живота, каталог 22 (аутори: Јасмина Живковић, мр. и Слободанка Цветковић), Историјски архив Пожаревац, 2016.
21. Архитектура Пожаревца у периоду између два светска рата, каталог 21 (аутори: Слободанка Цветковић, Наташа Милошевић Дулић и Петар Винкић), Историјски архив Пожаревац, 2016.
20. Задругарство у Пожаревачком округу до 1941. године, каталог 20 (аутори: Јасмина Живковић, мр. и Наташа Милошевић Дулић), Историјски архив Пожаревац, 2012.
19. Пожаревачки магистрат-Први нахијски суд у Србији, 1821-2011, каталог 19 (аутори: Јасмина Живковић, мр. и Наташа Милошевић Дулић), Историјски архив Пожаревац, 2011.
18. Правно уређење и заштита својинских односа у Браничеву, каталог 18 (приредили: Живорад Сарафиновић и Нада Љушић), Историјски архив Пожаревац, 2011.
17. Општенародна имовина 1945-1965, каталог 17 (аутори: Јасмина Живковић и Наташа Милошевић Дулић), Историјски архив Пожаревац, 2011.
16. Филмски плакат 1941-1945, каталог 16 (аутори: мр Јасмина Николић и Драгана Милорадовић Николић), Историјски архив Пожаревац, 2011.
15. Плакат, „визуелни скандал“, одјек стварности и гласник пропаганде, каталог 15 (аутори: мр Јасмина Николић и Драгана Милорадовић Николић), Историјски архив Пожаревац, 2009.
14. 170 година локалне (само)управе у Пожаревцу, каталог 14 (аутор: Јасмина Живковић), Историјски архив Пожаревац, 2009.
13. Пожаревачко позориште између два светска рата (друго издање), каталог 13 (аутор: Слободанка Цветковић), Историјски архив Пожаревац, 2007.
12. Округ пожаревачки у привреди српске буржоаске државе, каталог 12 (аутор: Јасмина Живковић), Историјски архив Пожаревац, 2007.
11. Судство као сегмент српске државности 1804-1914 - Пожаревачки суд од магистрата до првостепеног суда Округа пожаревачког (друго издање), каталог 11 (аутор: Јасмина Живковић), Историјски архив Пожаревац, 2006.
10. Пожаревачко позориште између два светска рата, каталог 10 (аутор: Слободанка Цветковић), Историјски архив Пожаревац, 2006.
9. Априлски рат, каталог 9, (аутор: Драгана Милорадовић), Историјски архив Пожаревац, 2006.
8. Српска ваздухопловна команда у Пожаревцу 1915. године, каталог 8 (аутори: мр Небојша Ђокић, Драгана Милорадовић и Јасмина Николић), Историјски архив Пожаревац, 2005.
7. Седам векова светлости браничевске, каталог 7 (приредио: Живислав Антонијевић), Историјски архив Пожаревац, 2005.
6. Скица кроз време - нека буде град, каталог 6 (приредиле: Јасмина Николић и Драгана Милорадовић), Историјски архив Пожаревац, 2005.
5. Службено одело у Србији у 19. и 20. веку, каталог 5 (приредио: Историјски музеј Србије), Историјски архив Пожаревац, 2005.

4. На олтару отаџбине - Јован Дучић, каталог 4 (приредио: Архив Војводине), Историјски архив Пожаревац, 2004.
3. Судство као сегмент српске државности 1804-1914 - Пожаревачки суд од магистрата до првостепеног суда Округа пожаревачког, каталог 3 (аутор: Јасмина Живковић), Историјски архив Пожаревац, 2004.
2. Пожаревачки округ и манастир Хиландар - Тиховање у Хиландару, каталог 2 (приредио: Божидар Витас), Историјски архив Пожаревац, 2004.
1. Век банкарског пословања у Браничевском округу, каталог 1 (приредиле: Јасмина Живковић, Драгана Милорадовић и Јасмина Николић), Историјски архив Пожаревац, 2003.

